

Ivan Vekić
Sveučilište u Zadru

HRVATSKA PERCEPCIJA FRANCUSKE REVOLUCIJE PRIJE USPOSTAVE FRANCUSKE VLASTI U HRVATSKIM ZEMLJAMA

Autor problematizira različite aspekte odraza Francuske revolucije u hrvatskim zemljama prije uspostave francuske vlasti. U prvome dijelu raspravlja o percepciji Revolucije od strane hrvatskoga plemstva i ostaloga stanovništva Banske Hrvatske te Vojne krajine, s posebnom pozornošću odrazu urote opata Ignáca Martinovicsa. U drugome dijelu riječ je o percepciji Revolucije u Dalmaciji i Dubrovačkoj Republici, uz izdvajanje primjera fra Andrije Dorotića i pukovnika Juraja Matutinovića u prvom, odnosno plemića Tome Baseljića u drugom slučaju.

Ključne riječi: Francuska revolucija, Ignác Martinovics, fra Andrija Dorotić, Juraj Matutinović, Tomo Baseljić, 18. st.

1. UVOD

Svaki značajan politički povijesni događaj imao je posljedice koje se svojim karakterom nužno moraju odraziti i izvan državnih, jezičnih i kulturnih granica iz kojih vuku podrijetlo. Ista vijest koja stiže iz dalekoga kraja nailazi u različitim mjestima na različite prilike, pa se tako i različito inkorporira u svakodnevni život i lokalno stanje i/ili aktualni lokalni događaj. Paradoks savezništva pobornika i protivnika Francuske revolucije u Trogiru ne mora biti niti jedinstven povijesni „kuriozitet“, niti cijeloj Dalmaciji odgovarajući primjer, da nam predoči granično anarhičnu situaciju prostora u razdoblju prijelaza iz mletačke u austrijsku vlast. Događaje u stabilnijoj kontinentalnoj Hrvatskoj u odnosu prema Revoluciji utoliko je jednostavnije promatrati – razočarani je ugarski fratar Martinovics propovijedajući revoluciju pronašao ponešto sljedbenika i u Banskoj Hrvatskoj, i oni su, kako to često biva, svoju avanturu platili glavom, bilo da su otkriveni i smaknuti, bilo da su, radi zaštite suboraca i istomišljenika, izvršili samoubojstvo. Pa ipak, niti izvan prostora Mletačke Dalmacije nisu svi događaji baš sasvim (romantično) plošni, dovedu li se, primjerice, u poredbu sa stanjem za vrijeme i nakon francuske okupacije (čime se ovdje ipak manje bavimo). Borbeno raspoloženje hrvatskih krajišnika pokazat će se podjednako visokim, neovisno o boji zastave, odnosno pitanju o kojem je protivniku riječ. Sigurno je kako za intenzitet reakcija u slabije razvijenim hrvatskim zemljama poput Dalmacije nije toliko važan francuski „prijelaz na kapitalizam“, koliko propast *Ancien Régime*a sama po sebi, dekristijanizacija revolucionarne zemlje, i, kako dobro primjećuje Gabrijela Vidan, čin smaknuća monarha, kralja Luja XVI. Naprotiv, na kontinentu se glasija plemićka manjina makar u početku ne trudi niti prikriti, niti potisnuti zbog bilo čega drugog upravo strah od gubitka feudalnih staleških privilegija. Stoga se čini da što je ekonomska i politička pozadina nestabilnija, to je i odnos prema događaju koji za domaće prilike još uvijek nije od presudnoga značaja, kaotičniji. U

dalmatinskom primjeru seljaka koji pod neželjenim utjecajem energičnoga franjevca pale kuće feudalne gospode, dijelom pobornika Revolucije, riječ je o povodu impulzivnoj reakciji s ciljem poboljšanja ionako teškoga položaja, ali u obrnutom slučaju feudalaca u Banskoj Hrvatskoj, baš kao i drugdje u Europi – o obrambenom mehanizmu ili preventivnom djelovanju iz straha od gubitka privilegija. Domaće okolnosti tako su u odnosu prema Revoluciji „u isti tabor“ paradoksalno znale smjestiti i dalmatinskoga kolona i hrvatsko-slavonskog veleposjednika. Novija istraživanja Revolucije, od početka druge polovice prošloga stoljeća naovamo, upozoravaju kako se ona ne može posve jednolično tumačiti kao čin svrgavanja feudalizma poradi uspostave kapitalističkoga društvenog uređenja. Poznati slučaj Filipa Orleanskog koji se prozvao Filip *Egalité* paradigmatički je primjer aristokrata sklonoga Revoluciji, pa nas stoga niti relativno velik broj domaćega liberalnog plemstva, posebice u Dubrovačkoj Republici, ne bi trebao pretjerano čuditi. Oni su, poput Tome Baseljića, kao nastavljači tradicije predrevolucionarnih prosvjetitelja, zagovornici *prirodne revolucije*, društvenoga napretka pri kojem do nasilnog, ili čak ikakvog svrgavanja aristokratske vlasti uopće ne mora doći. Ako to i ne iščitamo iz njihova ili Baseljićeva, drugi nas primjeri potiču na propitivanje intersne sfere literarnih misli i postupaka i grupa i pojedinaca.

Rad pokušava obuhvatiti društveni, politički, vojni, kulturni i ekonomski aspekt hrvatskog odnosa prema povijesnom procesu svjetskog značaja započetog u Francuskoj. Utoliko, u relativno kratkom vremenskom periodu kojeg obuhvaća, nastoji biti historija društva. Pod naslovnom se „hrvatskom percepcijom“ pritom ne promišlja, dakako, isključivo Banska Hrvatska, nego navedeni aspekti svih dezintegriranih hrvatskih zemalja. Nedostatkom rada smatram što se (re)interpretacija povijesnih izvora, zajedno s faktografijom na koncu svodi tek na kratak sadržaj ljudskih postupaka, te moguće nepotpun rezime stanja duha u razjedinjenoj Hrvatskoj toga doba. Ukratko, na ponešto nadopunjenu sintezu dosadašnjih istraživanja. Možda bi se još detaljnije udubljenje u zbivanja, misli i događaje samo jednoga geografsko-političkog prostora, a uz interpretaciju eventualnih novih izvora, i ne odustajući od usporedbi s drugim hrvatskim zemljama, pokazalo još relevantnijim u smislu predočavanja nekad postojećeg, a danas iščezloga društvenog stanja.

1.1 Tijek i postignuća Francuske revolucije

Godinom početka Francuske revolucije ispravno se u historiografiji uzima 1789. No, zbivanja i događaji prethodnih godina, poput pojave novoga stanja duha pod utjecajem prosvjetiteljstva, ili financijske krize koju su financijski kontrolori Kraljevstva, Necker i de Callone, bezuspješno pokušavali riješiti (pri čemu, dakako, nisu nailazili na podršku rastrošne aristokracije), umnogome su otvorili vrata događajima iz 1789. Sva su ta prethodna previranja uspjela na jedan trenutak solidarizirati pripadnike trećeg staleža, od seljaka do svih slojeva građanstva¹, koji na sjednici Generalnih staleža u svibnju, zahtijevajući glas po osobi, a ne po staležu, otkazuju poslušnost kraljevoj sviti, plemstvu i visokom svećenstvu.²

Od tada se događaji redaju nevjerojatnom brzinom: treći se stalež u lipnju proglasio Narodnom skupštinom, u srpnju je pariški narod opsjeo zloglasnu tvrđavu Bastille, a Revolucija se iz Pariza širi na selo gdje seljaci napadaju i uništavaju plemićke dvorove. *Deklaracijom o pravima čovjeka i građanina*, ostvarena je jednakost svih ljudi pred zakonom,

¹ U čemu im se pridružio i dio liberalnoga plemstva.

² S. Bertoša, 2004., str. 151

dok je temeljem Montesquieuove koncepcije o podjeli vlasti, Luju XVI. preostala samo izvršna vlast.³ Dokinuti su feudalni poredak i sve tradicije *Ancien Régime*a. Već 1791. politički život čine različite političke grupacije, od ultrademokratskih kordiljera (*cordeliers*) vezanih uz „niže“ slojeve društva, nad kojima se vrši represija, do u Ustavotvornoj skupštini tada prevladavajućih građansko-konzervativnih fejanata (*feuillants*), kojima pripada i nekadašnje liberalno plemstvo. Nakon što je krunu Svetoga Rimskog Carstva od umjerenog Leopolda II., brata francuske kraljice Marije Antoanete, preuzeo frankofob Franjo II., u travnju 1792. Francuska je Austriji objavila rat.⁴ Sukobi različitih grupacija, koji su Revoluciju pokušavali odvesti svaka u svom smjeru, kulminirali su osnivanjem Nacionalnog konventa. On je 20. rujna 1792. Francusku proglasio republikom. Desnicu u Konventu činili su žirondinci (*girondins*), predstavnici bogatijeg građanstva, zagovornici ekonomskih sloboda i protivnici centralizacije, a ljevicu jakobinci (*jacobins*), zagovornici socijalnog programa i državne regulacije ekonomije. Zatočeni Luj XVI. osuđen je na smrt, a 21. siječnja 1793. i smaknut. Od tada počinje razdoblje radikalizacije Revolucije u kojem prevlast postupno stječu Robespierreovi jakobinci. Oni najprije protjeruju žirondince u njihove departmane, potom uspostavljaju diktaturu, razdoblje Terora koje traje sve do srpnja 1794. Više tisuća stvarnih i tobožnjih državnih neprijatelja završilo je na giljotini. Iako su već žirondinci započeli s progonom *neposlušnih svećenika*, u državi zakratko raste i antiklerikalizam.⁵ Nakon završetka razdoblja Terora, odnosno Termidorske reakcije, Revolucija je *ponovno postala građanska*, što će i ostati do samoga kraja. Ideološki rat protiv Prve protufrancuske koalicije, pripajanjem belgijskoga područja u listopadu 1795., počinje poprimati karakteristike imperijalističkog. Istoga je mjeseca vlast preuzeo prvi Direktorij, u kojem sada ipak ima i jakobinskih elemenata. Oni će, međutim, 1799. znatno oslabiti akcijama opata Sieysèa i Paula de Barrasa, koji izvode državni udar, državu pretvaraju u konzularnu republiku (konzulat) i time visokom i srednjem građanstvu osiguravaju punu pobjedu. Njihov izabranik u provođenju udara, Korzikanac Napoleon Bonaparte, već se kao francuski general istaknuo ratovanjem u Italiji i Egiptu, nakon čega postupno, vezavši se uz Barrasa i postavši prvim konzulom, priskrbljuje sebi gotovo neograničenu vlast. Upravne, sudbene i financijske reforme kulminirale su proglašenjem Građanskoga zakonika (*Code Napoléon*) u ožujku 1804., a niz novih ratova i Napoleonova karizma doveli su iste godine do uspostave Francuskoga Carstva, odnosno svečane krunidbe cara Napoleona I. u pariškoj katedrali Notre Dame. Napoleonovo doba potrajat će kroz idućih jedanaest godina, odnosno sve do francuskoga poraza kod Waterlooa 1815.⁶

Tri su osnovna pravca u tumačenjima Francuske revolucije od razdoblja njena odvijanja naovamo. Konzervativna tradicija na pitanje *nosi li Francuska revolucija napredak za čovječanstvo* odgovara negativno, a isti odgovor pruža na pitanje *znači li ona potpuni prekid kontinuiteta s prošlošću?*⁷ Radikal-socijalistička na oba pitanja odgovara potvrdno, dok liberalna tradicija u Revoluciji vidi elemente i napretka i nazatka, a u odnosu prema prošlosti i kontinuitet i diskontinuitet. Prvi Revoluciju smatraju promašajem koji proporcionalno plaćenju cijeni nosi premalo pozitivnih tekovina (Chaunu), drugi veličaju revolucionarnu ljevicu (Lefebvre, Soboul), dok treći pozivaju na trezvenu diferencijaciju

³ Ibid., str. 152-155

⁴ Ibid., str. 159-161

⁵ Ibid., str. 162-170

⁶ Ibid., str. 170-230

⁷ N. Visković, 1991., str. 29.

dobrih i loših strana (Furet)⁸. Povijesna istraživanja i najraznovrsnije interpretacije, polemike o značaju, ali i načinu tumačenja Revolucije, ne jenjavaju ni danas.

2. SJEVERNE HRVATSKE ZEMLJE U DRUGOJ POLOVICI 18. STOLJEĆA

Unatoč razjedinjenosti, teritorij hrvatskih zemalja, koji je većim dijelom bio pod habsburškom krunom, a manje pod Mletačkom Republikom, imao je u drugoj polovici 18. stoljeća granice koje će sve do propasti Austrijskog Carstva, uz iznimku 1808. i pada Dubrovačke Republike, ostati nepromijenjene. Nakon turskog povlačenja i obnove županijskog uređenja u Slavoniji, slavonske su se županije, na poticaj tamošnjeg plemstva, uže povezale s Ugarskom. No unatoč tome, i posebnom statusu koji je imala sve do revolucije 1848., Slavonija je sastavni dio kraljevstva Hrvatske i Slavonije, podređena upravi bana i Hrvatskog sabora. Dio Slavonije, zajedno s čitavim područjem Like i Krbave, sačinjavao je Vojnu krajinu koja je bila izravno pod upravom Bečkog dvora. U zamjenu za pokupaljske posjede koji su pripojeni Krajini, Dvor je 1776. užoj Hrvatskoj vratio Hrvatsko primorje i Gorski kotar, oduzete nakon zrinško-frankapanske urote iz 17. stoljeća. Hrvatskoj je tada vraćena i Rijeka, ali je već 1779., kao *corpus separatum*, podređena Ugarskoj. Međimurje, koje je bilo u sastavu Ugarske, s maticom zemljom povezivala je jedino crkvena pripadnost zagrebačkoj biskupiji.⁹

Reformne djelatnosti Bečkog dvora kulminiraju apsolutističkom vladavinom Josipa II., koji želi nastaviti modernizaciju zastarjeloga staleškog sustava, ali i provesti germanizaciju javnoga života. Stoga se ne kruni krunom Sv. Stjepana, te, želeći centralizirati čitavu zemlju, onemogućuje rad staleških sabora Ugarske i Hrvatske, a ugarsko-hrvatski teritorij razbija podjelom na okružja. Od 1784. sustavno uvodi njemački jezik kao službeni. Nakon careve smrti i ponovnog uvođenja staleškog ustava, unatoč potrebi zajedničke borbe protiv bečkog centralizma, javljaju se razmirice između Hrvata i Mađara, vezane prvenstveno uz položaj Hrvatske, ali u bliskoj vezi s tim, i uz nametanje mađarskog jezika i posezanje za Slavonijom kao sastavnim dijelom uže Ugarske. Unatoč postojanju posebnoga državnopravnog položaja u odnosu prema Ugarskoj, tzv. *Ugarskom pragmatičkom sankcijom* još iz 1722., Hrvatska je proglašena nerazdruživim dijelom šire Ugarske. Burni događaji u Francuskoj odvijali su se upravo u vrijeme rađanja protonacionalizma hrvatskog plemstva, kao odgovora na politiku mađarske aristokracije koja je nastojala osporiti njihova *iura municipalia*. Usporen ekonomski razvoj odrazio se na sve većem zaduživanju i propadanju plemstva. Seljaštvo se stoga buni protiv povećanja tlake i vlastelinskog nasilja. Iako su mnogi seljaci i dalje nastojali odseliti u Vojnu krajinu, gdje kmetstva nije bilo, čini se kako se tada pogoršao i položaj krajišnika, koji se također bune. Iako su seljačke bune iz 1755. i 1756. nasilno ugušene, značile su prekretnicu u međuodnosima državne vlasti i seljaštva – nakon poziva seljacima za iznošenjem teškoća, carica Marija Terezija brojnim im je urbarima nastojala olakšati položaj, ograničiti samovolju plemstva, ali i spasiti feudalni društveni poredak. Josip II. seljake je čak oslobodio vezanosti za zemlju i ovisnosti o vlastelinu. U gradovima, i uzduž glavnih prometnica, bilježi se rast značaja trgovine, odnosno brojčani

⁸ Ibid., str. 292-304 Od Furetove knjige iz 1965., pa prema kraju stoljeća, sve se glasnjia mišljenja o neuvjetovanosti revolucionarnih političkih ideja i akcija postojećom društvenom strukturom. M. Gross, 1996., str. 269.

⁹ J. Šidak, 1990., str. 7-8

porast obrtnika, kao i pojava novih zanata. Reformom školstva ono postaje brigom državne vlasti, čemu je uvelike pomoglo ukidanje isusovačkog reda. Isusovačka akademija u Zagrebu 1776. uređena je kao Kraljevska akademija znanosti.¹⁰

Valja još dodati kako se od sredine stoljeća može govoriti o pojavi standardnoga hrvatskog jezika kao jezika pismenosti i književnosti. Iako će kajkavski Hrvati još neko vrijeme dosljedno nastavljati svoju posebnu jezičnu tradiciju, slavonski će pisac Reljković, pišući svog *Satira ili divjeg čovika*, jednako kao i dalmatinski Kačić-Miošić, koristiti štokavsku ikavicu. Premda će kraj 18., i početak 19. stoljeća općenito donijeti stagnaciju književnog života¹¹, taj je započeti proces standardizacije jezika odigrao važnu ulogu u težnjama za integracijom svih hrvatskih zemalja, a usporedno s njima i u procesu stvaranja moderne hrvatske nacije.¹²

2.1. Reakcije na Revoluciju u Banskoj Hrvatskoj i Slavoniji te Vojnoj krajini do 1805.

Prve vijesti o Revoluciji u Hrvatsku donosi zagrebački *Kroatischer Korrespondent*, koji u kolovozu 1789. prenosi prikaz bečkih novina o *posljednjoj strci* u Francuskoj. Spominje se francuski general mađarskog podrijetla, Esterhazy, koji se kao kraljev službenik suprotstavio masi, što je na koncu platio glavom. Autor članka pita se kakve bi znake odanosti trebao stoga očekivati car Josip II., ako se Mađar žrtvuje za kralja koji nije njegove narodnosti.¹³ Članak je objavljen 11. kolovoza, gotovo mjesec nakon pada Bastille, dok nikakve vijesti nema o skorom događaju usvajanja *Deklaracije o pravima čovjeka i građana* u revolucionarnoj francuskoj Narodnoj skupštini. Hrvatskom plemstvu u borbi s reformama cara Josipa nisu odgovarale nikakve nove ideje i prevrati, pa ni vijesti o takvima. Nakon careva ukidanja većega dijela reformi neposredno pred smrt, a potom i smrti Njegova Veličanstva u veljači 1790., u Hrvatskoj vlada oduševljenje. Tijek Revolucije plemstvu je tada u drugom planu. Ono je, na čelu sa zagrebačkim biskupom Maksimilijanom Vrhovcem, zaokupljeno sprečavanjem povratka omraženog bana Balasse, odnosno dovođenjem grofa Ivana Erdödyja na bansku stolicu.¹⁴ Defanzivna politika protiv mađarizacije započeta na Hrvatskom saboru 1790., važnu bitku vodi za ostanak latinskog, odnosno protiv nastojanja za uvođenjem mađarskog kao službenog jezika u Trojednoj Kraljevini. Obraćajući se Mađarima s tim u vezi, međimurski Hrvat Josip Keresturi savjetuje Ugarskoj nepolazak putem na koji se odlučila Francuska.¹⁵ Ipak, već se na Hrvatskom saboru iz 1791. očituje „subjektivna zapreka“ hrvatskih staleža ustrajnom stavu protiv mađarizacije, pa Sabor u hrvatske škole uvodi mađarski jezik kao neobvezatan predmet.¹⁶

Na Saboru u travnju 1792., sazvanom uoči zajedničkoga krunidbenog Sabora u Budimu, još je manje borbenoga duha ili ga više uopće ni nema. Istoga dana kada se plemstvo sastalo, 20. travnja, francuska je Narodna skupština Austriji objavila rat. Jedan od uzroka „fatalističkom prepuštanju Mađarima“ stoga treba tražiti i u strahu od programa Francuske

¹⁰ Ibid., str. 9-13

¹¹ Z. Vince., 2002., str. 105

¹² J. Šidak, 1990., str. 14

¹³ S. Antoljak, 1989., str. 212

¹⁴ Ibid., str. 212-213

¹⁵ Ibid., str. 215

¹⁶ J. Šidak, 1993., str. 18

revolucije, koji bi u slučaju ponavljanja u Hrvatskoj i ovdje dokinuo staleške privilegije.¹⁷ Na zajedničkom Saboru održanom mjesec dana kasnije, okrunjenom Franji II. tako je i od hrvatskih sabornika bez uzdržavanja odobrena vojna i novčana pomoć. I hrvatsko i mađarsko plemstvo od tada je sve uže vezano uz Beč¹⁸. Događaji u Francuskoj koji su znatnije potencirali takvo ozračje tek su imali uslijediti - ratifikacija pada monarhije od strane Nacionalnog konventa, proglašenje Francuske Republike, i posebno, smaknuće Luja XVI. Bečki dvor od tada više ne bira riječi, pa javno govori plemstvu kako Revolucija, vulkan paklenih sila, ne napada samo kralja i plemstvo, nego i svećenstvo, vjeru i stari poredak, odnosno sve dobro koje je Bog ostavio na zemlji.¹⁹ Od 1793. tisak je podvrgnut oštroj cenzuri, kao i djelatnost tajnih društava. Ona slobodnozidarska bila su zabranjena.²⁰ Uz početak rata, radikalizacija Revolucije nakon smaknuća Luja XVI. i jakobinska diktatura uzrok su takvom postupanju vlasti koje onemogućuje bilo kakvo reformno djelovanje.²¹ O tadašnjem ogorčenju svećenstva nad francuskim blasfemijama, svjedoče nešto kasniji zapisi petrinjskog župnika (iz 1809.): *Kak su se med sobu Francuzi ražali, odurno je spominati. Jedni za kralja stali su, drugi za slobodno kraljevstvo: pro republica. Ter jedan drugoga za svoga nepriatelja deržal je. Robespier bil je najkervoločneši, koga su si bili za pervoga poglavara postavili (...) Za to vsu vlast zkoro i naredbu duhovničku pretergnuli su. Kalendar turskomu jednak napravili, s ovum samo razlukom, da namesto petka nedelju. (...) Anda svetke i poste pogazili su: sakramente iste kakti spoved za nepotrebnu deržali su. Venčanje pako, da se od svetske vlasti izveršava, naredili su.*²²

Takvo protufrancusko raspoloženje kralj je pokušavao iskoristiti. U ožujku 1793. preko ugarskoga dvorskog kancelara Palfyja, od Zagrebačke županije traži još vojnika osim onih obećanih, a krajem mjeseca osobno izdaje proglas u kojem, uz obveznice i kamate, traži zlato i srebro. U lipnju će Budimski magistrat pozvati Zagrebački da pristupi novoosnovanim „freykorps“. Tri mjeseca kasnije, ugarsko Kraljevsko vijeće požuruje Zagrebačku županiju za izvršenjem obveza. Grof Palfy će u listopadu učiniti isto. Županiji se šalju obavijesti o pobjedama nad Francuzima, te ih se upućuje na služenje „Te Deum“. Među Hrvatima, najveći agitator za slanje vojne pomoći bio je veliki župan Zagrebačke županije Nikola Škrlec Lomnički, premda je nad njegovom djelatnošću, kao i u slučaju biskupa Vrhovca, Beč imao posebno povećalo.²³ Plemstvu svoje županije, ali i gradovima, župnicima i biskupu, šalje brojna pisma. Svakome je u interesu, stoji u pismima, odbiti francuske napade, zaustaviti njihove namjere za širenjem pučke tiranije. Već takve akcije urgiranja i poticanja ratnog duha pokazuju kako se *unatoč svom neprijateljskom držanju prema francuskoj revoluciji, hrvatski velikaši (...) nisu baš iskazali.*²⁴ Velikogorički župnik Marko Antonije Hegedić šalje dva

¹⁷ S. Antoljak, 1989., str. 217

¹⁸ J. Šidak, 1993., str. 18

¹⁹ S. Antoljak, 1989., str. 218

²⁰ J. Šidak, 1993., str. 18. Ovdje valja napomenuti kako je uloga masonerije u Francuskoj revoluciji, te u drugim značajnim događajima „dugoga 19. stoljeća“, u historiografiji često preuveličavana. S. Bertoša, 2004., str. 251. Primjerice, za jakobinskoga su Terora, jednako kao i okupljanje vjernika izvan većinom zatvorenih crkava, bile zabranjene i slobodnozidarske lože, sve pod izlikom sprečavanja prikrivenih proturevolucionarnih aktivnosti. H. Jedin, 1987., str.

²¹ J. Šidak, 1993., str. 18

²² Citirano prema „Uspomene iz francuzke revolucije u Petrinji“, *Banovac. List za pouku, trgovinu, obrt i gospodarstvo*, br. 39, Petrinja, 1907. Gabrijele Vidan primjećuje da autor, ne poznajući riječ „revolucija“, koristi domaći izraz „punta“. G. Vidan, 1996., str. 36-37

²³ V Bogdanov., 1960., str. 152

²⁴ S. Antoljak, 1989., str. 219-220

vojnika-pješaka, a toliko će poslati i grofovi Franjo Drašković i Antun Pejačević. Čini se kako je najspremniji bio biskup Maksimilijan Vrhovac. Godine 1794. on u ratne svrhe daruje 1000 forinti, a godinu poslije organizira i posebnu vojnu jedinicu od 206 vojnika.²⁵ Neki se, poput grofa Ivana Draškovića, na sve načine ispričavaju. No, njegov se primjer ipak razlikuje od ostalih. Drašković je ključna ličnost hrvatskih slobodnozidarskih loža u čijem se „Ustavu“ *nejednakost ljudska* tumači kao *djelo prevara i častohleplja*, iz čega proizlazi *bogatstvo jednog malog dijela i bijeda i progoni većine*. Valja pritom naglasiti postojanje bitnih razlika između Draškovićevih i inozemnih slobodnozidarskih društava, pa se pod utjecajem ovih drugih, i unutar vlastite lože Draškoviću zamjera što *domovinu i njene zakone stavlja iznad kralja*.²⁶

Tako je uslijed slabog odaziva hrvatskih velikaša Vojna krajina od 1793. postala glavni vojnički rezervoar za rat protiv Francuske, iako su krajišnici tada iscrpljeni sudjelovanjem u austro-turskom ratu 1789.-1791. Neka pisma pravoslavnih krajišnika iz toga rata svjedoče ne samo o njihovom neprekinutom nezadovoljstvu vlastitim položajem, nego i o sklonosti *francuskim načelima slobode*²⁷. Krajišnici se u početku najviše upućuju na bojišnice po njemačkoj Rajnskoj oblasti i Nizozemskoj. Jedanaest hrvatskih i slavonskih regimenti činilo je streljački zbor od 1705 vojnika, koji se potom podijelio u dva bataljuna. Jedan je vodio ogulinski potpukovnik Franjo Jelačić, a drugi major Ellin iz Gradiške. Po dva pješačka bataljuna i divizije husara činili su tzv. Wurmserov dobrovoljački zbor, dok je konjica, na čelu s potpukovnikom Kneževićem, sastavljena od hrvatskih i slavonskih krajiških husara. Knežević je bio nadređen i pješadiji, tzv. crvenim kapucinima (*Rotmantler*). Većina hrvatskih vojnih odreda bilježila je znatne ratne uspjehe, a posebno se ističu „crveni kapucini“ i Franjo Jelačić²⁸. Nadvojvoda Karlo, zapovjednik carske donjorajnske armije, pun je hvale za krajišničku hrabrost. Godine 1794. sastavljeni su novi bataljuni, u Karlovačkoj krajini takva dva, sačinjena od Slunjana, Otočana i Ogulinaca. Iste godine Palfy opet moli Zagrebačku županiju da hrvatskim jedinicama popuni ugarske legije. Istovremeno, po nalogu Beča, zagrebački generalni stožer istražuje francuski utjecaj u Bosni, odnosno realnost strahovanja prema kojima Turci pristaju na vojnu suradnju s Francuzima.²⁹

Ipak se u Hrvatskoj javljaju glasovi podrške idejama Revolucije. Pisma biskupa Vrhovca govore kako već 1792. u Zagrebu djeluju domaći jakobinci. Navodno se sastaju nedaleko mirogojskog brda, na brijegu zvanom „Galjufov jarak“³⁰. Dio ugarskog plemstva također prihvaća ideje Revolucije želeći ih inkorporirati u mađarsko društvo. S tim je ciljem bivši tajni dvorski službenik i redovnik Ignác Martinovics, srpskog podrijetla, ali pomađaren, 1793. osnovao dva tajna društva, koja su zajedno okupljala oko stotinu članova. Pristaša je

²⁵ Ibid., str. 221

²⁶ V. Bogdanov, 1960., str. 146-147. Slobodno zidarstvo u Habsburškoj se Monarhiji nije smatralo opasnošću niti za društveni poredak niti za tradicionalnu religiju. I. Mužić, 2001., str. 17. Grof Drašković vjerojatno je i utemeljitelj slobodnoga zidarstva u Hrvatskoj. Pretpostavlja se da je osnovao prvu ložu na hrvatskom području u Glini u drugoj polovici šezdesetih godina 18. stoljeća. Osnivač je i prve zagrebačke lože, *Prudentia*, oko 1773. Ibid., str. 17-18. O ulozi slobodnih zidara u Ugarskoj i Hrvatskoj pred kraj 18. stoljeća Vaso Bogdanov piše: *Važnost toga društva, koje je obuhvatalo u svojim organizacijama pripadnike najrazličitijih društvenih slojeva, za nas je od naročite važnosti već i zato, jer su gotovo svi ugarsko-hrvatski reformatori osamdesetih i početkom devedesetih godina, a isto tako i potonji revolucionari, učesnici u zavjeri Martinovićeve jakobinaca, bili nekadašnji članovi slobodnozidarskih loža*. V. Bogdanov, 1960., str. 145-146

²⁷ Ibid., str. 152-153

²⁸ S. Antoljak, 1989., str. 219-220. Crveni kapucini ime su dobili prema boji odjeće *na turski*. Ibid., str. 220

²⁹ Ibid., str. 227

³⁰ V. Deželić, 1904., str. 78

imao i u Hrvatskoj, među njima komorskog revizora Josipa Kralja i baruna Siegfrida-Heriberta Taufferera. Sam je Martinovics, budući da je bio uhićen, kao demokrat naveo i biskupa Vrhovca, koji se, međutim, uspio opravdati.³¹ Godine 1794. u Zagrebu vlada neobična atmosfera. Sam Vrhovac žali se na gomilanje rastava braka i kvarenje običaja. Na pokladama, trgovac Schiffer nosi improviziranu giljotinu s prijetećim natpisom upućenim imućnim francuskim republikancima (*Vermögende französische Republikaner*)³², dok jedna maska ima nacrtanu giljotinu s natpisom „Sudbina bogatih. Francuska republika. Francuska sloboda“.³³ Na Uskrs, na trgu u Gornjem gradu uz Bogorodičin kip privezano je drvo slobode, revolucionarni simbol na kojem je uz frigijsku kapu na njemačkoj gotici bila ispisana pohvala slobodi i jednakosti³⁴. Gotovo se istovremeno u Zagrebu pojavila kajkavska pjesma *Paškvil*, koja poziva na zajedničku borbu s Francuzima. Ugarsko namjesničko vijeće upozorava zagrebačku županiju na umjetnike koji izlažu voštane figure članova francuske kraljevske obitelji. U rujnu na istu adresu stiže naredba o najoštrijem kažnjavanju svakoga tko djeluje protiv javnog reda i mira. Pazi se na svaki redak u novinama i knjigama, koliko i na svakog došljaka.³⁵ O značajnijima od tih događaja više će riječi biti kasnije.

Na bojišnici, u Njemačkoj se hrvatski krajišnici 1795. bore oko Münstera i Mainza, te na Rajni Francuzima zaustavljaju prolaz. Kod Loana se dokazuju pukovnik Vukasović i general Rukavina.³⁶ Slavonski su krajišnici iduće godine u više navrata potpuno potukli francuske snage predvođene već proslavljenim generalima poput Jourdana ili Marceaua. Uz Jelačića, među zapovjednicima isticao se i major Stojčević. Krajem iste godine krajišnici progone Francuze u trenutku njihova povlačenja preko Rajne. Te 1796. velik se broj graničara iz slavonske, karlovačke i banske krajine nalazio i u Italiji, gdje je francuskim snagama zapovijedao general Napoleon Bonaparte. Njegov je plan, nakon povratka s juga Italije, bio slomiti austrijsku bazu u Mantovi. Velike uspjehe krajišnici postižu u travnju. Ostale su upamćene akcije ličkog poručnika Budisavljevića, slunjskih boraca koji su se istakli kod Voltria, te pukovnika Vukasovića koji je kod Dega razbio trupe generala Massene. Naposljetku se ipak morao povući, pošto je Bonaparte poslao Masseni znatnu pomoć. Nakon toga slijedi niz francuskih pobjeda, odnosno poraza krajišnika, koji su s ostalim austrijskim trupama sada prisiljeni na povlačenje. Do kraja godine ipak se krajiške jedinice i dalje povremeno ističu. U studenome, u bitci na Monte Gradu, divizija zapovjednika Gvozdanovića izborila je francusko povlačenje. No, već kod Bassana, Bonaparte je Gvozdanoviću uzvratio. U poznatoj, močvarnoj bitci kod Arcole, krajišnici zaustavljaju generala Augereaua i samog Bonaparteu u pokušajima prelaska mosta, kojima su svojim trupama namjeravali otvoriti široki prostor. Francuzi su natjerani u bijeg, no 17. studenoga ipak pobjeđuju, a time i rješavaju sudbinu Mantove. Hrvati sudjeluju i u bitci kod Rivolija u siječnju 1797., nakon čega se austrijska vojska povlači u Tirol i Mantovu, koja je na koncu, početkom veljače,

³¹ J. Šidak, 1990., str. 18-19

³² S. Antoljak, 1989., str. 224

³³ V. Bogdanov, 1960., str. 154

³⁴ S. Antoljak, 1989., str. 224-225. Godinu poslije u Zagrebu su tiskane dvije propovijedi koje su drvu slobode korijene tražile u paklu. Ibid., str. 238-239

³⁵ Ibid., str. 225-226

³⁶ Ibid., str. 240. Te su austrijske pobjede u Hrvatskoj slavljene misama zahvalnicama. Sačuvana je propovijed Davida Mežnara s početka 1796. u kojoj cara Franju II. uspoređuje sa starozavjetnim Matatijom koji je ustao protiv kralja Antioha. Ibid., str. 241-242

primorana na predaju. Poslije bitke kod Arcole, od austrijskih su vojnika, najviše mađarskih, ali i hrvatskih-krajiških, dezerterstva bila sve učestalija.³⁷

U listopadu 1796., uoči zasjedanja Hrvatskog sabora Zagrepčani čitaju pjesmu *Paškvilu* djelomično srodnog sadržaja, naslovljenu *Fama volat*.³⁸ U Banskoj je Hrvatskoj 1797. strah od Francuza u porastu. Uvode se, na kraljevu naredbu, oštre mjere protiv „remećenja mira“. Dana 7. travnja, stari ban Erdödy temeljem kraljeva otpisa, a zbog velike ratne opasnosti, saziva Hrvatski sabor, navodeći u poslanici kako je nužno vijećanje u svrhu organiziranja obrane ugrožene domovine. Samo tri dana kasnije, Franjo II. reskriptom poziva plemstvo na oružani ustanak (insurekciju) u svim hrvatskim županijama. Erdödy, koji pomoćnika dobiva u grofu Antunu Pejačeviću, glavnim zapovjednikom hrvatske insurekcije imenuje grofa Josipa Szaparya. Zaključak Sabora od 22. travnja, kojeg je opjevao Požežanin Antun Nagy, uključivao je detaljne odredbe o provođenju ustanka.³⁹ Ubojstvo Martinovicsa, pojačana reakcija vlasti od 1794., te ratna atmosfera, utihnuli su ionako nejake prorevolucionarne glasove u Banskoj Hrvatskoj. Vlasti ipak nisu prestajale strahovati, no čini se ne i hrvatsko plemstvo koje insurekciju nije dobro prihvatilo, smatrajući je bez svrhe, s obzirom na geografsku udaljenost neprijateljske opasnosti. Ipak, i s domaće se strane tvrdi kako još ima onih koji Martinovicsa smatraju mučenikom za slobodu.⁴⁰ To se može zaključiti iz prigodnog govora petrinjskog župnika Josipa Gorščaka koji 1799., povodom hrabre borbe hrvatskih krajišnika u Mantovi, upozorava vojnike na zavodljivost onih koji *francuski misle*. Pritom se grozi protukršćanskog nasilja, ismijava Francuze i njihove ideje o jednakosti.⁴¹ Članovi Draškovićeve lože unatoč pojačanom oprezu i dalje djeluju. Nemire je izazvala i Napoleonova izjava kako isključivo o njemu ovisi hoće li Ugarska postati republika. Anonimni pisac u svom spisu navodi kako bi bilo dobro da se ugarske regimente nakon tek postignutog mira uopće ne vraćaju u Ugarsku, upravo zbog Martinovicseva svjedočanstva kako među njihovim visokopozicioniranim vojnim licima ima i sklonih demokraciji. Istovremeno, prema kraju stoljeća sve je izrazitija ideja sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom, također i s mađarske strane, uz negodujuće ignoriranje Bečkoga dvora. Biskup Vrhovac u Zagrebu ugošćuje Dalmatince s kojima razgovara o ujedinjenju. Zanimljivo je da 1799., gotovo sigurno uz Vrhovčev pristanak, zagrebačka crkva odlučuje uskratiti francuskim svećenicima mogućnost primanja u kor Zagrebačke katedrale.⁴²

Za novog rata Austrije s Francuskom, u Zagrebu se 1801. pojavljuje pjesma *Horvat Horvatom horvatski govori*, koja je, kao svojevrsan pandan pjesmama iz 1794. i 1796., antifrancuskog usmjerenja. O njoj ćemo također kasnije govoriti. Autorom pjesme u historiografiji se smatrao hrvatski komediograf i književnik Tituš Brezovački, no on je autor „Ode inclytae nobilitati regnorum Dalm. Croa. Slav. occasione secundariae in Gallum insurrectionis generalis“, pisane na latinskom, u kojoj poziva hrvatsko plemstvo na ustanak protiv Francuza, veličajući potkapetana hrvatskog kraljevstva, i zapovjednika insurekcije

³⁷ Ibid., str. 245-247

³⁸ Ibid., str. 242. I o toj pjesmi više u poglavlju „Revolucija u književnosti kontinentalne Hrvatske“.

³⁹ Ibid., str. 247-248

⁴⁰ Ibid., str. 257-258

⁴¹ G. Vidan, 1996., str. 40. *Kliko je Francuzov, kaiti bi bili jednaki. Sačuvaj nas Bože od takvih i tulikev kraljev! Gdo bi im ugodil, gdo bi je nahranil?* Citirano prema istome. *Bolvana visoko drvo slobode po vulicah, selih i varaših podigali, cirkve i oltare, kloštre i špitale rušili, božanske i človečanske zapovedi zatirali, vu gizdosti proti veri, proti Bogu, dobomu redu i držanju lagali. O bedastoća! Onakvem veruvati, od onakvih nadiati se kakvoga dobra, koji se ne bi radi bojati boga!* Citirano prema N. Andrić, 1902., str. 14-15

⁴² S. Antoljak, 1989., str. 258-259

Ivana Jelačića od Bužima. Brezovački se ne dotiče ideja Revolucije, već isključivo želi podignuti ratnički duh.⁴³ Nakon francusko-austrijskog mira u Lunévilleu u veljači 1801., kojim su potvrđeni i uvjeti Campoformijskog mira, bečka vlada više nije marila za nastojanja oko sjedinjenja Hrvatske i Dalmacije. U Hrvatskoj se te i iduće godine stanje općenito smiruje. I na Hrvatskom i na zajedničkom Saboru 1802., hrvatski zastupnici ističu pravo na Dalmaciju, na što car odgovara priznanjem tog prava ugarskoj kruni, ali, iz *općeg interesa*, i trajnim odgađanjem odluke. Time je najaktualnije pitanje Hrvatskoga sabora, potpuno ovisno o odnosima Austrije s Francuskom, sve do idućega austrijsko-francuskoga rata, odnosno mirovnog ugovora dviju zemalja 1805. u Požunu, skinuto s dnevnoga reda.⁴⁴

2.2. Zavjera opata Ignáca Martinovicsa

*Martinoviču, pismoznancu, vučenjaku, Jakobencu,
brez glave je poiti v pekel, v Plutonovu mračnu
sencu.*

*Kaj pisal je knjige o Harmoniji Naturali
zato su mu baltu pod gerklan dali.*

(Krléža)

Rođen 1755. u Pešti, podrijetlom iz pomađarene obitelji srpskih korijena nastanjene u Virovitičkoj županiji, prema vlastitim iskazima na saslušanjima 1794. Ignác se Martinovics školovao majčinom odlukom najprije kod franjevacu. Unatoč sukobu s nadležnima i učestalim traženjima otpusta, na Budimskom Sveučilištu postao je profesor filozofije i matematike pitomcima franjevačkog reda. Poslije premještaja, u Osijeku tiska priručnik filozofije, svoje prvo od ukupno trideset objavljenih djela. U Bukovini, gdje je bez samostanskog odobrenja došao na položaj vojnog svećenika, upoznaje grofa Potockyja, budućega poljskog revolucionara. Nakon kratkog boravka u Bukovini putuje Europom, a u Francuskoj pristupa društvu iluminata. Josip II. imenuje ga 1784. dekanom Lavovskoga filozofskog fakulteta. Kasnije, kao tajni dvorski službenik Leopolda II., jedan je od glavnih carevih savjetnika, a nakon Leopoldove smrti nastoji utjecati i na cara Franju, Leopoldova sina, pri čemu više nema uspjeha⁴⁵. Za reforme dvojice Franjinih prethodnika zalagat će se sve do smrti. U svojim filozofskim spisima, i prije zavjere nastupa s materijalističkih pozicija. Politički se opredjeljuje za demokraciju: *Krivo postupa narod, ako svoje prirodno pravo, da sam donosi zakone, prenese bilo na vladara, bilo na više staleže, jer ovi zastupaju svoje, a ne opće interese društva. Narod stoga, neka se nadahne mudrošću francuskog naroda, i neka se podigne protiv onih, koji stoje na putu narodnoga oslobođenja.*⁴⁶

⁴³ Ibid., str. 259-261

⁴⁴ Ibid., str. 261-264

⁴⁵ V. Bogdanov, 1960., str. 9-14. Mađarska historiografija temeljem opatovih iskaza drži kako će Martinovics još kratko vrijeme ostati u dvorskoj službi, odnoseći se u početku i prema Franji s povjerenjem. No, od člana tajne dvorske policije, postao je tek običan policijski agent sa zadatkom podnošenja prijave protiv tobožnjih simpatizera Revolucije. Tada je uzeo i naslov szaszvarkog opata. Ibid., str. 62-63. Bogdanov, s druge strane, Martinovicseve iskaze o vlastitoj djelatnosti u dvorskoj službi tumači težnjom *da svoje i svojih zajedničkih drugova sudjelovanje u tajnim društvima prikaže kao takvu, nedužnu, nekažnjivu misiju, povjerenu mu od Leopolda, te da na taj način spasi od progona i hapšenja svoje drugove, a sebe oslobodi zatvora.* Ibid., str. 75

⁴⁶ Ibid., str. 17-18

Riječi je Martinovics od 1793. nastojao provesti u djelo. Kao motive stvaranja tajnih društava, *Društva reformatora* i *Društva slobode i jednakosti*, naveo je regrutaciju Mađara i skupljanje novčane potpore za protufrancuski rat, zapostavljanje ugarskih vojnih službenika pri unapređenjima, ukratko svu štetu za ugarsko stanovništvo. Zadatak društava bio je pripremiti javno mišljenje za revoluciju, a krajnji cilj rušenje Monarhije i pretvaranje Ugarske u republiku. Članovi su bili zakletvom obvezani na širenje revolucionarnih ideja. *Na teritoriju Save, Drave, Tise i Dunava* društva su osnivala revolucionarne odbore, proglasima se obraćala čitavomu tamošnjem stanovništvu i plemstvu, te razasijala tzv. Katekizam, koji je vjerojatno sastavio peštanski profesor Đuro Đurković. Njegov tekst sadrži obranu interesa nižeg plemstva – u novome postrevolucionarnom poretku jamči im se oslobođanje utjecaja kralja, dvorskog plemstva i višeg svećenstva te neograničeno pravo vlasništva, uz „snažan savez“ sa neplemićima, koji bi imali mogućnost steći posjed, ali uz plaćanje zakupnine. Posjedi višeg svećenstva bili bi konfiscirani. Kroz povjerenje u vlastite prirodne resurse, predviđeno je i opće ukidanje poreza.⁴⁷ No, osim što su društva zabranjena već nakon tri mjeseca postojanja, te nisu ostvarila nikakvo konkretno postignuće u smislu jačeg širenja revolucionarnih ideja, čini se kako ni sam Martinovics o revoluciji nije imao sasvim definiranih pogleda. U listopadu 1793. *Otvorenim pismom* obratio se caru Franji II. uvjeravajući ga u štetnost njegove antifrancuske politike koja uvelike koristi Prusiji i Rusiji, glavnim neprijateljima Monarhije.⁴⁸

Među glavnim zavjerenicima bio je i Hrvat, vojnik i plemić Ivan Lacković. On se još 1790. našao pod optužbom zbog poziva zajedničkom Saboru za osnivanjem neovisne ugarsko-hrvatske vojske. Svoju mržnju prema ugarskom plemstvu i višem svećenstvu iskazivao je satiričnim spisima. Na koncu je pogubljen zajedno s Martinovicem.⁴⁹ I među drugim članovima društava bilo je onih posredno vezanih uz Hrvatsku. Josip Hajnocy, drugi glavni ideolog pokreta, za Josipa II. bio je nakon službe u Hrvatskoj i podžupan Srijemske županije, te je tvrdio kako su mu upravo osobine tamošnjeg seljaštva bile poticaj za revolucionarne aktivnosti. Mađarskoga pjesnika Franju Verseghya, također osuđenog na smrt, optužnica je teretila za komponiranje buntovničkih pjesama u kojim se obraćao Hrvatima.⁵⁰ Nakon što je bečko redarstvo razotkrilo urotu, i u lipnju 1794. uhapsilo Martinovicsa, prije nego što je u svibnju 1795. smaknut u Beču s još četvoricom najbližih istomišljenika, ovaj je ugarski „jakobinac“ odao glavne sudionike zavjere.⁵¹ Smaknuću je jednako aplaudirala većina ugarskog, kao i većina hrvatskog plemstva.⁵² Zavjera koja je u najvećoj mjeri ostala vezana uz Ugarsku ipak nije bez odjeka prošla niti u Banskoj Hrvatskoj.

⁴⁷ V. Bogdanov, 1960., str. 22-29

⁴⁸ S. Antoljak, 1989., str. 228

⁴⁹ V. Bogdanov, str. 54-55

⁵⁰ Ibid., str. 6

⁵¹ J. Šidak, 1990., str. 19. Bogdanov tvrdi kako se Martinovics ne može smatrati odgovornim niti za jedno hapšenje bečkih zavjerenika, jer su svi prokazani optuženici i ranije bili pod policijskom prismotrom, osmorica najvažnijih bila su uhapšena iste noći kad i on, u iskazima nije navodio nikakve nove optužbe, osim onih policiji već poznatih, a i takve je nastojao ublažiti. V. Bogdanov, 1960., str. 85-95. Ali, ulazeći u obranu Martinovicsa i u pitanju prokazivanja ugarskih urotnika, ipak priznaje kako je to, za razliku od prethodnoga slučaja, mnogo teže i kompliciranije. Ibid., str. 95

⁵² S. Antoljak, 1989., str. 228

2.3. Hrvatski sudionici i osumnjičeni za sudjelovanje u Martinovicsevoj zavjeri

O širenju zavjere na područje Banske Hrvatske Martinovics je izjavio sljedeće: *Što se Hrvatske tiče, mislim da sam rekao Lackoviću, da se ondje nalazi više tisuća demokrata, koji bi se mogli primiti u tajna društva. To sam zaključio otuda, što su u Zagrebu navodno podigli drvo slobode. Točnost moje pretpostavke potvrđuje uostalom i moj sestrić Szen, koji je nakon svog prijema u tajna društva savjetovao Hajnocyju, da ode u Hrvatsku i da se ondje lati širenja društava.*⁵³ Nema sumnje kako je neodređen broj od „više tisuća“ hrvatskih demokrata pretjeran. No, istraga je doista pokazala kako je Martinovics i u Hrvatskoj stekao pristaše, ali je samoubojstvo Josipa Kralja, jednog od vjerojatno rijetkih hrvatskih zavjerenika, onemogućilo njeno širenje.

Rođen u Varaždinu oko 1750., Kralj je nakon reformi Josipa II. radio kao komorski namještenik u Kutjevu u Slavoniji, odnosno kao inspektor podržavljenih crkvenih posjeda u Trojednoj Kraljevini.⁵⁴ Prema Igoru Karamanu nije riječ o istaknutijoj ličnosti urote. U nju je bio uključen preko Martinovicseva rođaka Szena, svoga suradnika u komorskim poslovima. Nije bio plemićkog podrijetla. U svom opsežnom ekonomskom elaboratu iz svibnja 1788. rukovodi se načelima kameralizma, u čemu je blizak Škrlecu-Lomničkome.⁵⁵ Problematizirajući ekonomske prilike u zemlji, Kralj predlaže gradnju ceste od sjeverne granice posjeda pa do Rijeke kao najbližega trgovačkog centra. Time bi se pospješila trgovina, ali i olakšalo iskorištavanje šuma.⁵⁶ U listopadu 1794. protiv njega je podnesena pismena prijava. Navodno se izjašnjavao za Francuze i republiku, a protiv svećenstva, nazivajući pritom Krista i apostole varalicama.⁵⁷ Istraga koju je naredio palatin nadvojvoda Leopold, zbog velikog broja onih koji su Kralja poznavali kao oduševljenog pristašu Revolucije, išla je u prilog optužbi. Zaključeno je da je riječ o buntovniku spremnom na čin veleizdaje.⁵⁸ Kada je početkom 1795. pozvan u Budim na podnošenje izvještaja o proračunu, željelo ga se zapravo ispitati o sudjelovanju u Martinovicsevoj zavjeri. Uoči odlaska pismeno je raspodijelio dužnosti službenicima distrikta kako za njegova odsustva poslovi ne bi posustali: zamjenikom je imenovao računskog službenika Ignjata Šošarića, kasnijeg osumnjičenika za revolucionarnu djelatnost. Po dolasku u Peštu 4. veljače 1795., Kralj se ustrijelio.⁵⁹ Hrvatski prijevod njegovih posljednjih pisanih riječi glasi: *Slobodan sam živio pa radije kao slobodan umirem nego da i jedan sat budem okovan u lance...*⁶⁰ Ipak, Kraljevom smrću trag hrvatskih zavjerenika nije bio potpuno izgubljen. Temeljem careva naloga, u Požeškoj je županiji započela opsežna istraga, koja je za posljednicu imala Šošarićevo hapšenje. Doznalo se da je zajedno s Kraljem kmetove upoznavao s postignućima revolucije u Francuskoj i pozivao ih na uništenje feudalnog poretka. Seljake Seseveta i Cerovca odgovarao je od stupanja u protufrancuski rat. Proces je trajao čitavu 1795., ponajviše zbog

⁵³ Citirano prema V. Bogdanov, 1960., str. 164

⁵⁴ S. Antoljak., 1989., str. 234

⁵⁵ I. Karaman, 1960., str. 12-13. Kameralizam, kao oblik merkantilizma, primijenjena je ekonomska teorija koja istaknuto značenje pridaje trgovini i prometu. Ibid.

⁵⁶ Ibid., str. 15

⁵⁷ V. Bogdanov, 1960., str. 168

⁵⁸ S. Antoljak, 1989., str. 235

⁵⁹ I. Karaman, 1960., str. 24

⁶⁰ Citirano prema istome, str. 1

pozitivnih iskaza o osumnjičeniku od strane većine svjedoka. Šoštarić je 1796., prije završetka procesa umro u zatvoru. Treći osumnjičeni, Josip Vilović, pušten je na slobodu.⁶¹

Drugi poznati vjerojatni sudionik tajnog društva u Hrvatskoj bio je barun Siegfried-Heribert Taufferer. Rodio se 1750. u Ljubljani i bio iz kranjske obitelji plemićkog podrijetla. Spominje se kao nadaren učenik, zapažen kadet u pukovnici i izvrstan poznavatelj stranih jezika. Služeći kao časnik u Vojnoj krajini bavio se i privrednim poslovima. Pokrenuo je poduzeće za iskorištavanje krajiških šuma, no zbog financijskog kraha bio je 1787. prisiljen podnijeti ostavku na vojni čin. Vjerovnički progoni odveli su ga na koncu u Veneciju. Povezavši se s Martinovicsevom skupinom priklanja se *jakobinskim* idejama, te započinje s protucarskim agitacijama, prvo u Beču, uskoro po Banskoj Hrvatskoj. Austrijskoj birokraciji nije mogao oprostiti financijski krah, osudu i gubitak vojnoga čina, a samome caru odbijanje molbe za osnivanjem protuturskoga dobrovoljačkog korpusa, formiranjem kojega je planirao srediti osobne prilike.⁶² Zagrebačku manifestaciju sađenja drva slobode A. E. Brlić smatrao je njegovim djelom, no izvori pokazuju da Taufferer tada nije bio u Zagrebu.⁶³ Od Martinovicsevih ljudi, kontakte je održavao sa Sigrayem, Haynocyem i Lackovićem. Po povratku u Veneciju pristupa francuskoj vojsci. Augustin de Robespierre, Maximilienov mlađi brat, šalje ga u Genovu, gdje izrađuje plan protuhabsburškog ustanka u Hrvatskoj, Slavoniji, Istri i Dalmaciji, za koji dobiva načelnu potporu pariškoga revolucionarnog odbora. Okupivši u kratkom vremenu dobrovoljce (među kojima je bilo i mnogo krajišnika, mahom vojnih bjegunaca) u legiju, započeo je s okršajima s austrijskom vojskom. Već 1795. Taufferer je uhićen, a iduće godine u Beču i pogubljen. U listopadu 1795. njegova je legija izvršila napad na austrijski bataljun u Voltri. Nakon što je osobno i nenaoružan, u pratnji nekoliko dobrovoljaca, započeo razgovor s graničarima kod gradskih vrata, ostali su legionari iskoristili krajnji čuvarski neoprez, zauzeli gradska vrata, a za sat vremena i čitav grad prepun ratnog materijala. Nekoliko dana kasnije gradu su se približavale jake austrijske formacije, pa je naređena evakuacija. No, Austrijanci su uspjeli napasti grad, i nakon dugotrajne borbe Taufferer je pokušao pobjeći, pri čemu je zaustavljen i uhapšen. U Beču ga, međutim, kao aktualnog časnika francuske vojske nisu mogli suditi pred vojnim sudom. Unatoč protivljenju generala Scherera, francusko je vojno ministarstvo izjavilo da se ne protivi Tauffererovu izručenju austrijskim vlastima. Uhapšenik je potom izveden pred vojni sud i osuđen na smrt vješanjem, što je 24. svibnja 1795. i izvršeno⁶⁴. Može se zaključiti kako je Taufferera na kontakte s Martinovicsem i pristupanje francuskoj vojsci potakla osobna mržnja prema austrijskom državnom aparatu i samom caru, koje je, vjerojatno opravdano, krivio za osobne neuspjehe. Kao vojnik dobrog pamćenja nije dvojio ispred mogućnosti osvete činom pristupanja francuskoj vojsci, što je na koncu platio smrtnom kaznom.

I prije Martinovicsevih iskaza za naklonost demokratskim idejama sumnjičilo se biskupa Maksimilijana Vrhovca. Zbog toga je već 1793. morao ići u Beč pravdati se.⁶⁵ Njegova pripadnost slobodnozidarskoj loži, koju Velimir Deželić drži razlogom njegova brzog uspona⁶⁶, vjerojatno je izazivala sumnje.⁶⁷ Također, konkurent tiskar Kotsche i bivši,

⁶¹ S. Antoljak, 1989., str. 235-236

⁶² A. E. Brlić, 1932., str. 135-136

⁶³ Temeljem arhivske građe to je dokazala Dana Zwitter-Tehovnik. S. Antoljak, 1989., str. 238.

⁶⁴ A. E. Brlić, 1932., str. 136-138. Umjesto vojničkoga strijeljanja vješanje je određeno zbog težine presude. Ibid., str. 138

⁶⁵ S. Antoljak, 1989., str. 229

⁶⁶ V. Deželić, 1904., str. 16

⁶⁷ Vrhovac je pripadao Draškovićevoj zagrebačkoj loži *Prudentia*., I. Mužić, 2001., str. 18

otpušteni biskupov odvjetnik Brigljević, teretili su Vrhovca za suradnju s baronom Tauffererom, odnosno za navodno biskupovo odobrenje navodno Tauffererova čina postavljanja drva slobode u Zagrebu. Optužitelji su ispitani, ali nisu podnijeli konkretne dokaze.⁶⁸ Martinovicseve izjave sa saslušanja ipak su najjače odjeknule. Uhapšeni zavjerenik biskupa dovodi u blisku vezu s bečkim i hrvatskim demokratima. Kao argumente navodio je republikanstvo biskupova tajnika Vukasovića, moguće biskupovo autorstvo frankofilske pjesme, te revolucionarna djela u Vrhovčevoj biblioteci koja biskup daje svećenstvu na čitanje. Martinovics se i osobno susretao s Vrhovcem u Beču sredinom 1793.⁶⁹ Prema njegovu mišljenju hrvatski je narod sposobniji od mađarskog i slijepo sluša svoje svećenike, pa i kada šire demokratske ideje. Slušanje ispovijedi i pohađanje bolesnika, za Martinovicsa stvar su biskupovih političkih interesa.⁷⁰ Državni vijećnik Zinzendorf, kao odgovor na zahtjev Ugarske dvorske kancelarije za predajom svih spisa koji se odnose na Vrhovca, stao je u biskupovu obranu. Njegovo je svjedočenje, u kojem imenovanje biskupom od strane cara Josipa, što je politički zločin u očima mnogih, naziva Vrhovčevom nesrećom, uvelike pomoglo odluci Kancelarije o proglašenju Martinovicseva iskaza klevetom.⁷¹ No, upućena je preporuka usmenog iskaza i Vrhovca i svih koje je Martinovics spomenuo. Carevom naredbom ispitani su Bečani s kojima je Vrhovac, navodno, vodio sumnjive političke razgovore, te komorni činovnici Delivuk i Bedeković, no nitko od njih nije kompromitirao biskupa. Dana 18. prosinca 1794., Vrhovac osobno predaje svoju obranu caru Franji u kojoj detaljno opovrgava Martinovicseve optužbe – u razgovoru s njim nije naišao ni na što sumnjivo, sporna je djela čitao, ali i ona njima protivna, te ih nije raspačavao svećenstvu, a revolucionarnu pjesmu nije ni vidio prije nego mu je pokazao ban Erdödy. Ipak, na Dvoru su sumnje ostale, posebno vezane uz Vrhovčevo druženje s Martinovicsem. Ovaj je ponovno saslušan te je izjavio kako se šetao s Vrhovcem u društvu jednog župnika koji se pred njima izjasnio kao demokrat, a na Martinovicsevo pitanje odgovorio kako je među hrvatskim klerom takvih kao on mnogo. Biskup je, također, iskazivao nezadovoljstvo Franjinom vladavinom, te znao citirati stihove *Paškvila*. Početkom 1795. Kancelarija je utvrdila neutemeljenost svih optužbi.⁷²

Ni danas se ne može sa sigurnošću utvrditi niti pravi karakter Martinovicsevih iskaza protiv biskupa, kao ni njihov međusobni odnos, odnosno stvarna biskupova uloga u cijeloj priči. Dodatnu pomutnju unosi incident zabilježen u Beču, neposredno nakon hapšenja Hajnoczyja, Lackovića i Szentmarjaya, kada je biskup verbalno napadnut od trojke.⁷³ Starija historiografija, i mađarska i hrvatska, Martinovicseve je iskaze smatrala najtežim denuncijacijama, što se danas može smatrati pretjeranim. Kao argument u Martinovicsevu obranu Bogdanov navodi kako, za razliku od Kotschea i Brigljevića, opat nije optužio biskupa ničim konkretnim, što je točno, kao i blagi intenzitet Vrhovčeva govora o Martinovicsu.⁷⁴ No, pokušaj tumačenja optužbi obranom nije nimalo uvjerljiv. Ako je, iz nekog razloga, Martinovics želio zaštititi Vrhovca, zbog čega je izravno optužio njegova tajnika Vukasovića? Osim toga, danas, kako je već rečeno, znamo da su optužbe Kotschea i Brigljevića protiv Vrhovca bile klevete, jer Taufferer s kojim je biskup navodno surađivao u sadnji drva

⁶⁸ V. Deželić, 1904., str. 94

⁶⁹ S. Antoljak, 1989., str. 229-231

⁷⁰ V. Deželić, 1904., str. 83

⁷¹ S. Antoljak, 1989., str. 230

⁷² V. Deželić, 1904., str. 86-96

⁷³ V. Bogdanov, 1960., str. 177

⁷⁴ Ibid., str. 180-182

slobode, prilikom toga čina nije bio u Zagrebu⁷⁵. Opciju prema kojoj bi Martinovics, koji je i sam morao biti svjestan težine riječi izgovorenih iz usta glavnoga revolucionarnog agitatora u Monarhiji, zapravo želio zaštititi biskupa od onih čije riječi nemaju niti približnu težinu (i za koje, dakle, znamo da nisu istinite), teško je ocijeniti plauzibilnom. S druge strane, Jaroslav Šidak ne odustaje od teze o *teškim optužbama* Martinovicsa protiv Vrhovca.⁷⁶ Možda je istini najbliže ispravljeno Šišićevo stajalište prema kojem Martinovics biskupa nije izdao, ali mu je *učinio velikih neprilika*, a veze dvojca bile jače nego što su oni sami na saslušanjima rekli.⁷⁷ Može se pretpostaviti da je prilikom sastanaka s Martinovicem Vrhovac simpatizirao demokraciju, možda neizravno i obećao neku vrstu pomoći, koju na kraju nije pružio. Očigledno je da su zajedničke susrete kasnije različito tumačili, što upućuje na mogućnost trenutnih komunikacijskih nesporazuma prilikom sastanaka. Iako bi takva hipoteza objasnila verbalni napad trojice urotnika, odnosno Vrhovčev blagi jezik protiv Martinovicsa (možda iz straha od neke teže Martinovicseve riječi, makar ona i dalje ne značila Vrhovčevo sudjelovanje u zavjeri, nego, primjerice, pravu istinu biskupova ponašanja), nema joj zasad potvrde u izvorima.

*Bilo kako bilo*⁷⁸, čini se da je komorski tajnik Marko Delivuk svejedno bio mnogo uže povezan s Martinovicem, jer je upravo on Martinovicsu donio *Paškvil* na čitanje. Josipu Hajnocyju čak je napisao latinski prijevod, a bio je u dobrim odnosima i s Lackovićem. Delivuk je 1794., zbog povezanosti sa skupinom pismeno optužen i uhićen. Na saslušanju je negirao članstvo u bilo kojem od *Društava* i uopće povezanost s organizacijom. Priznao je širenje *Paškvila*, no autora nije odao. Iduće godine ponovno je saslušan. I ovaj je put odbacio optužbe za sudjelovanje u zavjeri, napominjući kako je među ugarskim “jakobincima“ imao prijatelje, ali da oni pred njim o uroti nisu govorili. Nakon toga je na neko vrijeme otpušten iz službe. Kasnije, od 1806. do 1809., bio je komorski upravitelj u Zagrebu, a do kraja Napoleonskih ratova i kraljev savjetnik.⁷⁹ U Hrvatskoj se revolucionarnim idejama oduševljavao i Kornelije Bujanović, sin Karla Bujanovića, koji je od Dvora stekao plemićku titulu. Kornelije se nakon studiranja u Budimu povezo sa zavjerenicima čega su jedine posljedice bile presuda na dvije godine robije i gubitak plemićke titule, kazne koje je car, na Karlovu molbu, ipak ublažio.⁸⁰ Bogdanov spominje još neka imena, moguće iz Hrvatske, a vezana uz Martinovicsa, no o njima nema konkretnih podataka.⁸¹

2.4. Revolucija u književnosti kontinentalne Hrvatske

Tijek i posljedice Francuske revolucije odrazile su se i u pučkoj i prigodnoj književnosti sjeverne Hrvatske, mahom u poeziji. Motivi su najčešće vojničkoga karaktera i tiču se protufrancuskih ratova od 1792. Samoborski pastiri bez mržnje, ali s euforičnim oduševljenjem veličaju domaće borbe:

⁷⁵ Vidjeti bilješku 63

⁷⁶ J. Šidak, 1990., str. 19

⁷⁷ Prema V. Bogdanov, 1960., str. 183

⁷⁸ S. Antoljak, 1989., str. 233

⁷⁹ Ibid., str. 233-234

⁸⁰ Ibid., str. 236

⁸¹ V. Bogdanov, 1960., str. 183

*Sva se sila na Francuza zbila, hej!
Konj do konja, junak do junaka*⁸²

Graničarska poezija ne odstupa od ratničkog leksika, ističući junaštvo krajišnika, ali tek ponegdje, kao u posljednjim stihovima pjesme o propasti Mantove, i neprijateljstvo prema Francuzima, izjednačavajući ih katkad s vjekovnim turskim neprijateljem.⁸³ O ideologiji Revolucije nema ni stiha. S druge strane, kajkavska ljubavna lirika također tematizira protufrancusko ratovanje, ali nerijetko i sa smirenim, gotovo pomirljivim jezikom o protivniku kao činjenici koju treba prihvatiti zdravo za gotovo.⁸⁴ Jedna pjesma iz varaždinske okolice tako glasi:

*Došle su novine s francuske zemljice
Da su mi Francuzi dragoga vlovili?
Da su ga vlovili sobom odvodili*⁸⁵

Prema Ernestu Baueru stihovna učestalost francuskog imena rezultat je austrijske propagande u kajkavskoj Hrvatskoj i Sloveniji. No, iako je i uspjela konkretizirati neprijatelja, nije joj uspjelo stvoriti mržnju za koju iskustveni preduvjeti nisu postojali.⁸⁶ Teško je stoga intenzitet ranije spomenutih govora i zapisa petrinjskih svećenika, ili Dorotičeve dalmatinske tekstove, ili ljetopis splitskog trgovca ispunjen protufrancuskim strahovanjima, kojih ćemo se još dotaknuti kasnije, a koji za protufrancusko negodovanje imaju konkretne ideološke ili interesne razloge, uopće usporediti s većinom prigodnih i pučkih hrvatskih pjesama.⁸⁷ U varaždinskoj tužaljci Francuz kao neprijatelj sekundarnog je značenja. Bol zbog zarobljeništa voljene osobe traga za mogućnostima povrata nekadašnje sreće kroz nikakvoj skupini specifične, nego različitim ljudima zajedničke slabosti poput primanja mita:

*Išla bi ja tamo da bi znala kamo!
Nesla bi Francuzom belo golobico
Belo golobico Francuzom za mito
Da bi mi Francuzi dragoga pustili*⁸⁸

Suprotno onome što bi Bečki dvor priželjkivao, ovakve pjesme, od anonimnih autora vjerojatno polusvjesno, u sebi zapravo sadrže antiratnu notu. Sličnom su tragikom ispunjene i pjesme s motivom ratnika u tuđini, koji je spreman nastaviti se hrabro boriti, no bez izrazitog uvjerenja da je na strani „dobrih“.⁸⁹ Primjer je pjesma iz Sv. Jane u kojoj junak na samrti rezignirano poručuje majci da mu *ne prosi lijepu djevojku*, jer se već oženio *crnom zemljom i zelenom travom*. Prema Vidan, autori takvih pjesama *sve više razumiju bezizglednost ratovanja protiv jednog tuđina, za interese drugog tuđina, a vjerojatno protiv vlastitih*

⁸² Citirano prema E. Bauer, 1935.

⁸³ *Oj odmetniče od Jesusove vere, zašto naše sečeš vse prez vsake mere?* Citirano prema istome.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Citirano prema istome.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Dubrovačka poezija, o kojoj ćemo također kasnije govoriti, nije ili je rijetko pučkoga karaktera.

⁸⁸ Citirano prema Bauer, 1935.

⁸⁹ G. Vidan, 1996., str. 42

interesa.⁹⁰ Tonovi protufrancuskih pjesama, ovisno o autoru i namjeni, ipak znaju biti povišeni. Također anonimni, ali obrazovani autor pjesme *De Bello Gallico* piše s namjerom odvratanja od simpatija za francuske ideale. Već latinski naziv pjesme evocira Cezarovo (dakle u prenesenom značenju Habsburgovo, carevo, odnosno kraljevo) izvješće o Galima (Francuzima).⁹¹ Uz elemente tragike i dirljivosti, karakteristične protufrancuskoj pučkoj poeziji, ovdje nailazimo i na oštar protufrancuski jezik, djelomično već usporediv s Dorotičevim stihom ili Gorščakovim govorom:

*Saloszna nam kralijezna umira bez jada
Glasza vene kano Rosieza kod sarkog
Saunasszca
Bosso dei nam da jakoszti da nije tuge nije
Saloszti
Moremo oszvetit, vsze Franczuze pobiti*⁹²

Suprotno prethodnim primjerima, i ljubavna je i ratnička tematika ovdje, iako ne manje tragična, ideološki svjesno određenija:

*Ako pako bi Bosja volija kakve rane
Al' da me szmert od Boja ondi gdegod najde
Manije tuguj lijubo moja, derzi tko je Bosja
Volija
Da za zakon kerschanski k szebi Dussu
Pripuszti.*⁹³

Protufrancuski rat izvršenje je „zakona kerschanskog“. Pjesma nastala 1793., moguće po naredbi iz Beča, tako koristi sve proturevolucionarne motive koji će od tada postati uobičajeni – nevjernost Francuza kršćanskoj vjeri i Božjim zakonima na zemlji, ubojstvo kralja i kraljice, te zabludu o slobodi i jednakosti. Ovo posljednje u ovom slučaju posredno – spominje se nevjernost Filipa *Egalitea* Orleanskog.

Pojava kajkavske pjesme *Paškvil* u Zagrebu 1794., rani je primjer građanskog neposluha u hrvatskim zemljama. Njenih čak četrdeset strofa razlog je što je *toliko toga trebalo reći* (npr. „Zakaj išli bi Horvati!/prot Francuzu vojuvati?“, op. I. V.), *toliko toga poreći* (npr. „Ne verujte, ljudi, toga,/da bi Francus tajil Boga, op. I. V.) *a bogme dosta toga ne reći ili prešutjeti*.⁹⁴ O regicidu ili jakobinskom Teroru u pjesmi nema riječi, ali progoni ipak zahtijevaju opravdanje kroz više puta naglašeno licemjerje klera, koje se proteže kroz većinu strofa. No, autor ne samo da je, za razliku od postavljača drva slobode, obazriv prema vjerskim osjećajima onih kojima je pjesma namijenjena, nego je kršćanske ideje kadar povezati s idejama Revolucije:

⁹⁰ Vidan usto ipak ne prihvaća u potpunosti Bauerovo mišljenje o neefikasnosti austrijske propagande u potpunosti. Navodi kako pučka književnost nije ni podrivačka ni uopće uznemirujuća po svojoj prirodi, te da je u svojoj osnovi konformistička. Ibid., str. 43

⁹¹ Ibid., str. 44

⁹² Citirano prema Bauer, 1935.

⁹³ Citirano prema istome.

⁹⁴ G. Vidan, 1996., str. 51

*Jednako se vsi rodimo
i po smrti v zemlji spimo;
samo krepost Bog zvišuje,
ova naj nas razlučuje.*⁹⁵

Pa je Revolucija glave došla tek one koji krepost propovijedaju, ali do nje ne drže:

*Zatrl Francus kanonike
je, vse takve duhovnike,
ki su samo za to bili,
da su dobro jeli, pili*⁹⁶

Potom slijedi pohvala giljotini koja ni „plemenitem“ neće oprostiti, ako ne žele prihvatiti da su i „muži“ njihova braća, „i da zmed njih ima vsaki/z vami vu svem del jednaki.“ Za dobrobit domovine, koja se spominje u čak pet navrata, zato je bolje s Francuzom se „složiti“, „i po onih skup vudriti,/ki se proti njemu stave,/samo da vas duže dave.“ Time se Hrvate svih društvenih slojeva želi odvratiti od ulaska u rat na strani Austrije. Pjesmu, čiji autor, unatoč pretpostavkama⁹⁷, nije poznat, širio je Marko Delivuk, a pronađena je među zaplijenjenim stvarima Jozsefa Hajnoczyja po njegovu uhićenju. Jedan primjerak, pod punim nazivom *Pasqvil od nekoiega Horvaczkoga vrednoga Quilotine Franczuza vu Zagrebu van dan vu Fassenszko vreme rasztepen 1794.*, posjedovao je biskup Vrhovac. Budući da pjesmu bez *horvaczkoga* i *kilotine* u naslovu, nakon dugo vremena prvi spominje Ksaver Šandor Đalski u zbirci *Pod starim krovovima*, pripovijetki *Ilustrissimus Battorych*, Olga Šojat pretpostavlja da je Vrhovac te naslovne riječi, koje su u nesuglasju sa sadržajem pjesme, sam dodao u trenutku progona „jakobinaca“, zbog sličnih optužbi na njegov račun.⁹⁸

Uoči zasjedanja Hrvatskog sabora, u listopadu 1796., u Zagrebu se pojavila pjesma naslovljena *Fama volat*⁹⁹. Antoljak je smatra srodnom *Paškvilu*, dakle također pjesmom buntovničkog sadržaja protiv plemstva i klera¹⁰⁰, dok Vidan drži da je riječ o samo naizgled protuaustrijskoj satiri, odnosno *vještom potezu Beča koji unajmljuje kajkavsko pero kako bi zastupnicima u Saboru što uvjerljivije oslikao zajedničku opasnost od Francuza, sad već nepobjedivog Napoleona*.¹⁰¹ Pjesma se bez uzdržavanja obrušava na plemstvo, odnosno sudionike Sabora, kojima se izravno, uvredljivo obraća:

⁹⁵ Citirano prema O. Šojat, 1970., str. 224

⁹⁶ Ibid., str. 225

⁹⁷ Šojat je utvrdila sličnost rukopisa *Paškvila* s autografima Tituša Brezovačkog, ali pritom upozorava na sličnosti svih rukopisa toga razdoblja u duktusu slova. U *Paškvilu*, također, spominje se igra „holber cvelfe“, koju, iako tada općenito poznatu, u hrvatskoj kajkavskoj književnosti spominje još jedino Brezovački u svojoj drami *Matijaš grabancijaš dijak*. S obzirom na podjednako relevantne protudokaze, pitanje autorstva *Paškvila* svejedno smatra otvorenim. Ibid., str. 216-217

⁹⁸ Ibid., str. 216.

⁹⁹ Prije nego što ju je otkrila Olga Šojat, smatralo se kako je riječ o dvije iste pjesme.

¹⁰⁰ S. Antoljak, 1989., str. 242

¹⁰¹ G. Vidan, 1996., str. 53

*Kaj delate, plemeniti,
zemlje trh nehasnoviti,¹⁰²
smrad, gniloča i sramota,
najvećšega vredni špota¹⁰³*

Uz kritiku iskorištavanja seljaka:

*Ar v spravišča i dijete¹⁰⁴
vsigdar sami vi hodite:
čemer mužu zmišljavate,
vsa na svu hasen ravnotež¹⁰⁵*

Vidan upozorava kako pjesma zapravo poziva na vjernost kralju¹⁰⁶ („Vi nit kralju nit orsagu,/ter tak niti istom bogu/hasen kakvu donasate“, te: „Sad je vreme, sad je sila,/kakva igdar nije bila, v pomoć nekaj alduvati/vernost kralju za skazati.“, a „pop“ također „Dače Cesaru ne daje“) dok se, doista, bez hvale govori o francuskoj opasnosti („Vendar boj ov vas se tiče,/Francuz vaše blago išče“). Postojanje prijepisa i latinskog prijevoda daje naslutiti kako su se ugarske¹⁰⁷, a možda i austrijske vlasti ozbiljno zanimale za pjesmu, što bi dovelo u pitanje pretpostavku kako je riječ o bečkom pritisku na Hrvatski sabor. Šojat s druge strane ne povlači Vidaninu hipotezu, pomišljajući zbog srodnosti pjesme s *Paškvilom*, od broja strofa (39) do sadržaja, čak i da je riječ o istom autoru.¹⁰⁸ Istraga Zagrebačke županije usmjerila se na Tomu Tustića, no on je izjavio kako se, kao plemić, protivi buntovničkom karakteru pjesme. Zagrebački veliki župan poslao ju je krajem godine Palffyju u Beč¹⁰⁹. Tijekom novoga rata Austrije i Francuske, započetog 1799., u Zagrebu je 1801. objavljena pjesma *Horvat Horvatom horvatski govori*. Autor pjesme je Juraj Maljevac, svećeničkog imena Pater Grgur Kapucin.¹¹⁰ Svoj očigledan strah od dolaska Francuza u Hrvatsku, autor, kao upućena osoba, nastoji prenijeti na čitatelja koji to nije (*Hoćete li, o Horvati!/od Francuzov više znati?*) ili francuski dolazak ne smatra opasnim, već ga priželjkuje (*Vnogi zmed vas su željeli,/v srcu ovak su veleli:/ Da b' Francuzi došli simo,/mi jedino to želimo.*). Ovima drugima, kojih je očigledno dosta, kao i kolebljivcima, upućuje uvodne stihove:

*Moji dragi vsi Horvati!
ako jošće jest' Horvati?
(...)
Sada vaše misli blude,
ja se bojim, da zablude.¹¹¹*

¹⁰² *Trh nehasnoviti* = teret bekorisni

¹⁰³ Citirano prema O. Šojat, 1970., str. 228

¹⁰⁴ *Dijeta* = sabor

¹⁰⁵ Citirano prema O. Šojat, 1970., str. 228

¹⁰⁶ G. Vidan, 1996., str. 53

¹⁰⁷ O. Šojat, 1970., str. 218-219

¹⁰⁸ Šojat u istom članku navodi kako bi visoka intelektualna razina pjesme opet uputila na Brezovačkog, čemu se može pridodati činjenica da je on još od 1790. bio poznat kao žestoki kritičar hrvatskih sabornika.

¹⁰⁹ S. Antoljak, 1989., str. 243

¹¹⁰ *Ibid.*, str. 259-260

¹¹¹ Citirano prema O. Šojat, 1970., str. 231

Nadalje je standardizirana protufrancuska ikonografija i ovdje zastupljena: poniženje monarha (*Sicilije kralj nevoljen./Sardinije be' ulovljen.*), zablude o jednakosti (*Sloboščina to je tužna;/ o jedinstvo! kak si ružna!*), uz potrebu opravdanja feudalnog poretka (*Negdo gospon mora biti:/drugač kmet' ne bu siti*), te progon vjernika (*Z procesijum kad su išli,/konjaniki pred nju žišli*) i uništavanje i pljačku crkvenih objekata (*Cirkve jesu porobili/o grehota! oskrunili.*). Uz to, od samog početka kroz pjesmu se povlači upozorenje, ili poticaj osjećaju krivnje, kojim simpatija za Francuze znači protivnost životima predaka (*Horvati su stari bili,/koji drugač su mislili.*), odnosno katoličkoj vjeri (*O Hrvati kršćeniki./ki ste dobri katoliki!/ Kaj vi na to sad velite?/v vašem srcu kaj mislite?*).

Zahvaljujući Francuskoj revoluciji pučke su i prigodne pjesme kontinentalne Hrvatske s kraja 18. i početka 19. stoljeća postale izraz oslobađanja javnog prostora u kojem su se sukobljavali različiti politički stavovi. Iako se ovaj ispravan Vidanin zaključak ne može odnositi na sve navedene primjere, neosporno je kako je politička kultura sjevernih hrvatskih zemalja u dijelu njih dobila važan poticaj – javni politički polemički tonovi više se ne vežu isključivo uz plemstvo i latinski jezik sabornice.¹¹² Pjesme se, također, bez uzdržavanja mogu promatrati kao odraz tekućih društvenih zbivanja, koja ne uključuju samo politički diskurs, nego općenito društveno stanje u, dobrim dijelom Revolucijom izazvanom, turbulentnom vremenu. Jedne nas upućuju na bolne ili ohrabrujuće percepcije ratne tragike, dok nam druge govore o postojanju ljudi iz „nižih slojeva“ koji su, ako i politički neaktivni, počeli slobodnije misliti, odnosno samostalnije i kritički prosuđivati. Bez njih ni *De Bello Gallico* ni *Horvat Horvatom*, moguće je, uopće ne bi bile potrebne. Oni pak koji takve, konzervativnije primjere stihova pišu, pokazuju zabrinutost na svim razinama svijesti. U skladu s visokom razinom odlučnosti u negiranju „francuskih zabluda“, njihovim bi shvaćanjima bilo kakva promjena značila, možda i ne toliko materijalnu, koliko duhovnu propast, jer bi nestalo svijeta kojega su, tražeći religijsku svrhovitost, prihvatili. Namjere nepoznatog nam autora *Paškvila* jednako su izravne i nedvosmislene, ali svjesne prethodnoga primjera spremne pristati na duhovni kompromis ideja Revolucije s idejama kršćanstva. U cjelini je, i kroz građu stihova, te njihov sadržaj i širi kontekst, moguće iščitati čitav niz različitih percepcija koliko Revolucije same, toliko, ili čak više, njenih izravnih i neizravnih posljedica.

3. REVOLUCIJA NA PUTU PREMA DALMACIJI I DUBROVAČKOJ REPUBLICI

Prema kraju 18. stoljeća Mletačka je Republika nastojala izbjegavati vrtlog svjetskih zbivanja, ne provocirajući nikakav sukob sa susjedima. Njezin utjecaj na svjetsku trgovinu nije imao nekadašnju važnost, no, održavanje trgovinskih veza između Austrije i Papinske države sa Orijentom i dalje joj je bilo među važnijim vanjskim preokupacijama. Institucije nosilaca političke vlasti tijekom stoljeća ostale su netaknute, svu vlast u svojim rukama imalo je plemstvo. Provincijama su već odavno bile ukinute feudalne privilegije, a pod državnim činovnikom na čelu provincije bili su mjesni poglavari, birani u većini komuna od lokalnog građanstva. Težnja za neutralnošću bila je zajednička cijeloj vladajućoj eliti, a razmirice su ostajale vezane uz način provedbe neutralnosti, putem većeg ili manjeg naoružanja. Dvije godine uoči propasti višestoljetne države (1795.), pobijedila je stranka Venecije kao manje oružane sile. U opasnost od Francuza, čiju su Republiku godinu ranije i formalno priznali,

¹¹² G. Vidan, 1996., str. 54-55

tada je malo tko vjerovao. Nepristupanje Republike sv. Marka protufrancuskoj koaliciji, nije međutim odvrtilo Francuze od odluke da rat u lipnju 1796. prenesu i na mletački teritorij.¹¹³ Dalmatinski Hrvati još uvijek održavaju višestoljetnu obavezu služenja Republici, ili kao panduri i granični oružnici, ili sačinjavajući tzv. dalmatinske regimente, koje su, znane kao *Schiavoni*, službovale u Veneciji.¹¹⁴

Nakon kapitulacije Mantove i afirmacije francuske vlasti u Italiji, Napoleon se okrenuo Beču, prema kojem nastupa u dva pravca koji se spajaju kod Semmeringa, oko 100 km od austrijske prijestolnice. Dijelom zbog ljubomore na pobjede francuskih generala u Njemačkoj, tada šalje pismo nadvojvodi Karlu uvjeravajući ga u potrebu sklapanja mira, pa je 18. travnja 1797. potpisano vojno primirje u Leobenu, koje je usto značilo i prethodne uvjete mira – Austrija je Francuskoj prepustila Belgiju i Lombardiju, a na štetu Mletačke Republike dobila, uz dio *Terraferme*, i Dalmaciju i Istru. No, na dan potpisivanja primirja, u *Terrafermi* su buknuili tzv. Veronski uskrsi, antifrancuska pobuna dijelom uzrokovana ponašanjem francuske vojske, a potaknuta od crkvenih i aristokratskih krugova.¹¹⁵ Protufrancuskih nemira tamo je bilo i prethodno, a za njihovo poticanje Napoleon je pismeno teretio mletačke vlasti.¹¹⁶ Samo jedan član Senata, Marcantonio Michiel, ispred preplašenih senatora tada je zagovarao vojni otpor u slučaju francuskog napada.¹¹⁷

Iskazujući, nauštrb Direktorija, želju za stjecanjem što veće političke moći, Napoleon se ponašao kao potpuno samostalan vladar. Pošto je nakon Leobena poslao glasonoše s ciljem zaustavljanja francuskih operacija u Njemačkoj, surovo je ugušio pobunu u *Terrafermi*¹¹⁸, a početkom svibnja i samoinicijativno izravno napao Mletačku Republiku.¹¹⁹ Veliko vijeće poslalo je izaslanike Napoleonu s ciljem sklapanja mira, no bilo je prekasno. Stari dužd Lodovico Manino odupro se manjini koja je zagovarala otpor: usvojen je njegov prijedlog prema kojem bi se uspostavili kontakti s liderom venecijanskih jakobinaca, Napoleonovim pouzdanikom Villetardom, Dalmatinci se uputili u domovinu, a on sam bio spreman odreći se duždevske časti. Dana 12. svibnja 1797., Vijeće stare aristokratske Republike samo se raspustilo, te su potom, i prije dolaska Francuza u gradu, od strane lokalnih jakobinaca u državi uvedeni demokratski statuti.¹²⁰ Nakon što je uredio odnose s profrancuskom vlasti u Veneciji, 17. listopada Napoleon je u Passarianu potpisao i mir s Austrijom, koji je u historiografiji ostao upamćen kao Campoformijski mir. On je označio konačnu propast Mletačke Republike.¹²¹ Hrvatske zemlje Istra i Dalmacija, te jadranski otoci, temeljem članka 6. konačnoga mirovnog ugovora, od tada, pa sve do 1918. dio su Austrijskog Carstva. Ipak, kratkotrajni će prekid austrijske uprave uslijediti već nakon osam godina, nakon što u novoj fazi Francuske revolucije, imperijalne težnje cara Napoleona I., na temelju nove pobjede nad Austrijom i ugovora u Požunu krajem 1805., i u Dalmaciju dovedu francusku vlast.

¹¹³ S. Antoljak, 1936., str. 3-5

¹¹⁴ S. Antoljak, 1989., str. 248

¹¹⁵ S. Bertoša, 2004., str. 182

¹¹⁶ S. Antoljak, 1936., str. 18-19

¹¹⁷ Ibid., str. 25

¹¹⁸ Među ratnim zarobljenicima francuske vojske bilo je i mnogo Dalmatinaca. V. Kapitanović, 1995., str. 13

¹¹⁹ S. Bertoša, 2004., str. 182

¹²⁰ S. Antoljak, 1936., str. 28-31. Među venecijanskim demokratima bilo je i onih podrijetlom iz Dalmacije. Ibid., str. 28. Posljednja sjednica aristokratskoga venecijanskog Vijeća tema je Šenoine povjestice *Propast Venecije dne 12. svibnja 1797.*

¹²¹ S. Bertoša, 2004., str. 185

3.1. Dalmacija na prijelazu stoljeća – unutrašnja situacija i odjeci Revolucije

Revolucionarne ideje znale su, prije pada Venecije, doprijeti i do Mletačke Dalmacije, gdje, međutim, nisu privukle veći broj pristalica. S obzirom na stanje na slabo naseljenom teritoriju u zadnjim desetljećima 18. stoljeća, suprotno nije bilo za očekivati. Većina, seljaci-težaci, za razliku od gradske manjine visokoga građanstva i plemstva, nije imala nikakvih političkih institucija. Za njihovu vjernu vojnu službu, mletačka vlada Dalmaciji je uzvraćala nebrigom za zdravstvene prilike, gospodarstvo i stupanj obrazovanja. Velik utjecaj na stanovništvo imalo je, također slabo obrazovano, katoličko i pravoslavno svećenstvo.¹²²

Na samom početku Revolucije u gradovima se javljaju glasovi oduševljenja, ali bez intencija za prerastanjem u organiziran pokret. Vijesti iz Pariza po Dalmaciji se uglavnom šire sa zgražanjem.¹²³ Primjer toga pruža nam tzv. *Ljetopis nepoznatog Splićanina*, pisan između 1756. i 1811. Anonimni se pučki trgovac 1791. grozi pobune Francuza (koristi riječi *ribelione* i *rebellione*), a iduće godine i smaknuća kralja.¹²⁴ Svoje rijetke dalmatinske pobornike Revolucija dobiva tek u pojedincima, poput pukovnika Matutinovića u Splitu, Giovannija Battiste Minutinja u Korčuli ili braće Garagnin, podrijetlom iz Trogira. No, unatoč otklonu većine od demokratskih ideja ipak je mletačka vlast poduzimala određene mjere iz straha od širenja revolucionarnih ideja. Već su 1791. zabilježeni slučajevi izгона iz zemlje zbog tobožnjeg ili stvarnog propagiranja novonastale situacije u Francuskoj. Pojačani nadzori u najvećoj su mjeri obuhvaćali u Dalmaciji nastanjene Francuze. Poznat je šibenski slučaj francuskoga konzularnog predstavnika Nikole Bartolettija Zulattija, koji se, iako plemić i veleposjednik, priklonio demokratskim shvaćanjima. On je ranih devedesetih po Dalmaciji raspačavao novine, propagandni materijal koji su mu donosili francuski kuriri. Zulattijeva djelatnost bila je povod zabrani trajnog naseljavanja stranaca (a time i Francuza) u Mletačkoj Dalmaciji, osim u Zadru i Kotoru, gdje bi nadzor nad njima bio lakši. Ta je odredba uskoro ukinuta – većina pridošlica iz Francuske pred Revolucijom je upravo bježala. Pa ipak, novosti iz Francuske korištene su i kao prijetnja za ostvarenje ciljeva. U Korčuli 1793. seljaci time izazivaju plemstvo, želeći poboljšanje svoga položaja. Iste se godine u Splitu vodi proces protiv pukovnika Juraja Antuna Matutinovića, u kojem se on i njegovo društvo optužuju za poticanje puka na pobunu. Kao i drugi dalmatinski Hrvati u mletačkoj službi i Matutinović će se nakon pada Venecije 1797. vratiti u Dalmaciju, i u novom, još manje uspješnom pokušaju širenja revolucionarnih ideja, biti ubijen.¹²⁵ Te se godine onaj isti splitski ljetopisac grozi mogućnosti francuske okupacije. Kao trgovac, boji se brojnih Napoleonovih poreza.¹²⁶ Još prije Matutinovića, 10. svibnja vratilo se u Dalmaciju deset tisuća Hrvata otpuštenih od mletačke vlade. Po povratku u domovinu, Francuze protiv kojih su se borili opisuju kao bezbožne progonitelje vjere i svećenstva, što utječe na velik dio stanovništva, koji je, nakon pada aristokratske vlasti u Veneciji, sada u strahu od Revolucije. Redovnici u Krupi govore o strahu od dolaska Francuza i nadi u dolazak „ugarske vojske“. Manjina je oduševljena promjenama u Veneciji, najviše iz redova inteligencije. Grof Vergada u Zadru je u svojoj kući zasadio famozno drvo slobode. Generalni providur Andrea Querini, ne dozvoljava pak

¹²² S. Antoljak, 1989., str. 248-249

¹²³ Ibid., str. 249-250

¹²⁴ G. Vidan, 1996., str. 39

¹²⁵ S. Antoljak, 1989., str. 250-252

¹²⁶ G. Vidan, 1996., str. 39

predstavnicima nove mletačke vlade, Garagninu iz Trogira i Calafatti s Hvara, ulazak u Zadar.¹²⁷

Tri dana prije Matutinovićeve smrti, 12. lipnja 1797., i u Split¹²⁸ je stigao već otprije poznati anonimni proglas usmjeren protiv nove venecijanske vlasti, *jakovljevača i čifuta iliti žudija*, čiji je autor fra Andrija Dorotić. Teško je odrediti stvarnu mjeru u kojoj je on, posredno ili neposredno, često izazivajući neželjeni efekt, doista utjecao na pojedine događaje, poput Matutinovićeve ubojstva, ili događaja u Trogiru¹²⁹, gdje su gradske i seljačke mase pljačkale kuće pristaša ideja Francuske revolucije. Među njima je bilo i više plemića, uz spomenutu braću Garagnin, također i druga braća, Paitoni, koji su prethodno najavili sazivanje skupštine i uspostavljanje „demokracije“. Trogirski primjer pruža dobar odgovor na pitanje kako su se revolucionarne ideje odrazile na dalmatinskom prostoru. One tamo nailaze na većinu koju čine izgladnjele mase, pa zajedno sa proturevolucionarnim aktivnostima te posvjedočenim negativnim iskustvima sunarodnjaka, moraju dovesti do paradoksalnih situacija. Masa u Trogiru, dijelom pod utjecajem Dorotićeva proglasa, prijeti ubojstvima sviju plemića, a prijetnju djelomično i provodi u djelo. Plemstvu i crkvenim osobama u takvoj situaciji ne preostaje ništa nego udruženje neovisno o političkoj opredijeljenosti. Seljaci, „protivnici Revolucije“, na koncu uspijevaju suziti prava svojih gospodara-posjednika, „revolucionarnih pristaša“, no uspjeh im nedugo potom poništava dolazak austrijskih vojnika, iako su oni, „također“, protivnici Revolucije.

Slično je i u Šibeniku i okolici. Na vijest o padu Mletačke Republike težaci iskazuju mržnju prema veleposjednicima, a kada je u gradu pročitao Dorotićev proglas nastaje opća panika praćena prijetnjama za smaknućem svih Francuza i njihovih pristaša – domaćih feudalaca. Među njima, Zulatti je u najvećoj opasnosti. Šibenski franjevci ulažu napore za smirivanjem situacije, ali bez većeg uspjeha. Organizirana je narodna vojska sa stražama na bedemima grada, sve iz straha od gospode koju sumnjiče da grad žele predati Francuzima. Sumnje jačaju kada vojsci pristupa Zulattijev sin Vinko Bartoletti. Nakon što je bijesna masa 18. lipnja pokušala prodrijeti kroz gradska vrata, Vinko bježi u Zadar, a svjetina nasrće na Zulattijevu kuću koju do temelja ruši, a Nikolu i njegovu ženu ubija. Situaciju je tek idućeg dana smirio šibenski biskup, jer je masa provalila i u kneževu palaču. Nedugo potom, skupština s predstavnicima plemstva, svećenstva, građanstva i puka odlučila je predati Šibenik austrijskom caru. Slični su nemiri, različitih intenziteta, zabilježeni i u Drnišu, Skradinu, Makarskoj, Braču, Hvaru i drugdje. Čini se kako je Rab jedno od rijetkih mjesta u kojima se narod nadao francuskoj, a ne austrijskoj okupaciji, vjerujući da bi im ovi prvi poboljšali prilike. Općenito, svi dalmatinski društveni slojevi iz različitih razloga žele odcjepljenje od provizorne venecijanske vladavine. Poluinformirane narodne mase iz straha od pogoršanja ionako teškog položaja pod feudalnom gospodom ako bi Dalmacijom zavladao Francuzi, a plemstvo te visoko građanstvo i svećenstvo upravo iz suprotnih razloga. Zbog toga jačaju njihove težnje za sjedinjenjem Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom. Dana 21. srpnja 1797. general Matija Rukavina iz Hvara obavještava Beč o mirnoj okupaciji zemlje, bez prolivene krvi i uz dalmatinske iskaze vjernosti vladaru.¹³⁰

¹²⁷ S. Antoljak, 1989., str. 251-252

¹²⁸ U Splitu je već 16. svibnja, dan prije Matutinovićeve povratka, paniku posijao Ante Koludrović, opisujući po povratku iz Venecije tamošnje događaje, te glasove prema kojima se sprema dolazak Francuza u Dalmaciju. Ibid., str. 252

¹²⁹ Ibid., str. 252-253

¹³⁰ Ibid., str. 253-255

Bitnija diferencijacija, podjela na približno ravnopravne pristaše i protivnike Revolucije, u Dalmaciji prema tome očekivano izostaje. Za primjer pukovnika Matutinovića i njegove skupine može se reći da predstavlja manjinu, dok riječ fra Andrije Dorotića, unatoč mjestimičnom kontraefektu, odgovora većini Dalmatinaca, ali onih politički i kulturno svjesnih, koji su od cjelokupnog stanovništva manjina. Na većinu, seljaštvo i običan puk, prvi slučaj ima neznatan, a drugi, iako ne nužno neposredan, onda svakako, kako smo već vidjeli, prevladavajući utjecaj. No, u vremenu prve austrijske uprave (1797.-1805.), ponajviše zbog nezadovoljstva novonastalom situacijom¹³¹, društveni odnosi i dalje uključuju iskazivanje simpatija za revolucionarne ideje. Savjetnik ministra Thuguta, Ivan Nepomuk Suppe, u lipnju 1798. izvješćuje *kako se veličaju osvajanja Francuza, čitaju se satire, u kojima se izruguju carska kraljevska nadležstva, a ova provizorna vlada, čija je vlast skućena, ne može ni pored najrevnijeg traganja saznati, tko su autori*. U Zadru se širi profrancuski letak na francuskom i talijanskom jeziku.¹³² Iako pobornika demokracije ima u svim društvenim slojevima, a nove vlasti protiv njih ne reagiraju odlučno, izostaje unutarnji poticaj konkretnoj akciji. Vlastima još veću brigu zadaju pristalice ujedinjenja s Hrvatskom i Ugarskom, među kojima je najglasnije svećenstvo, i katoličko i pravoslavno, za koje se govori kako *nastoji čak u ispovijedi njemačku upravu narodu omraziti*.¹³³ Niz novih vanjskopoličkih događaja nakon Campoformijskoga mira, koji uključuju i stvaranje Francuskog Imperija, u tom će smislu kulminirati velikom pobjedom cara Napoleona I. u *Bitci trojice careva* kod Austerlitz, u prosincu 1805., koja će za Dalmaciju, kao i jadranske otoke i Istru, značiti uspostavljanje najneposrednijega doticaja s Revolucijom - kratkotrajnu francusku okupaciju.

3.1.1. Slučaj pukovnika Matutinovića

Slučaj pukovnika Juraja Antuna Matutinovića jedinstven je na području Mletačke Dalmacije. Protiv njega se 1793., kao pristaše ideja Francuske revolucije, na tužbu prokuratora i suca Josipa Cindra, u Splitu vodio sudski proces.¹³⁴ Pjesme njegovih istomišljenika, svećenika Ignacija Bakotića i harambaše Kaštel-Sućurca, Marušića, napisane na hrvatskom jeziku, već ga 1789. prikazuju kao prijatelja sirotinje te hvale njegovu pravičnost i neustrašivost. Bakotićevoj je pjesmi, prema njegovu osobnom iskazu, sam Matutinović dodao strofu uvredljivu prema plemićima. Negativan odnos prema plemstvu dio je i Marušićevih stihova:

*Grih najvechi tvoje bio
Da Priategl nis tjo biti
Od Gospode ni das tjo
Sgnima viku pridružit*¹³⁵

¹³¹ O austrijskom odnosu prema Dalmaciji tijekom razdoblja prve uprave, a koji će se nastaviti i dugo nakon odlaska Francuza, znakovit je već bio iskaz francuskoga generala Clarkea tijekom austrijsko-francuskih pregovora uoči Campoformijskoga mira: *Ne znam na osnovu čega ona (Austrija) smatra posjede Venecije i jadranskih otoka svojima, ali ne vjerujem da bi za nju to bio tako važan probitak, da bi na to pomislila. Trst daje caru gotovo iste koristi koje bi mu Venecija mogla pružiti*. Citirano prema S. Antoljak, 1936., str. 37-38

¹³² G. Novak, 1940., str. 58

¹³³ Ibid., str. 55

¹³⁴ S. Antoljak, 1989., str. 249

¹³⁵ Citirano prema N. Beritić, 1956., str. 578

Nakon Cindrova memorijala venecijanskom Vijeću desetorice, po nalogu mletačke vlade splitski je knez Pizzamano pokrenuo proces. Svjedoci optužuju „buntovnike“, koji se obično okupljaju u Matutinovićevoj kući, za zagovaranje i širenje ideja Francuske revolucije. Dio njih pripadao je redovima visokog građanstva, trećeg staleža kojemu ovdje nije pripadao čitav građanski sloj, koji bi uključivao i običan puk, nego je vršen izbor na prijedloge prokuratora, koje je plemićko vijeće moglo osporiti. Ostali su članovi Matutinovićeve društva pripadnici „nižega“ građanstva, koji pravo pristupanja „visokome“ nisu bili stekli.¹³⁶

Aktivnost skupine intenzivirala se od 1791. Sam Matutinović 1791. i 1792. sabotira tradicionalne javne priredbe.¹³⁷ Optužba protiv jednog od „buntovnika“, kanonika Antuna Tokića, sadrži osudu njegova zagovaranja opće jednakosti pred zakonom. Grupa se tereti zbog kritike važnijih odredbi plemićkog vijeća, gradskih sudaca te nadzornika za zdravstvo i prehranu. Vijeće je na udaru zbog lošeg upravljanja financijskim sredstvima iz općinske blagajne, suci zbog poskupljenja mesa i ulja, nadzornik za prehranu zbog smanjenja porcija kruha uslijed oskudice žitarica. Traže širenje političkih sloboda, pravo odluke o pristupanju visokom građanstvu samo za građane. Pripisuje im se i tiskanje triju satira koje su se 1792. pojavile na javnim mjestima u Splitu, a nosile su u sebi, uz kritiku plemstva i svećenstva, i pozive na bunu. Prva je završavala riječima „Sjetite se Francuza“, a treća „Na date znakove čitav će se narod prihvatiti oružja“.¹³⁸ Glavni razlog pokretanja procesa, koji se vodio od srpnja do prosinca 1793., očigledno je bio strah dijela dalmatinskog plemstva od gubitka privilegija, odnosno masovne pobune po uzoru na onu u Francuskoj. Nepoznata je reakcija mletačkih vlasti na optužbe splitskih plemića, no poznat je njihov službeni poziv Matutinoviću iz iste godine, nakon kojeg pukovnik na neko vrijeme napušta Dalmaciju. Nakon završetka procesa u Splitu je zavladao zatišje, koje će potrajati sve do Matutinovićeve povratka 1797.¹³⁹ Rad skupine početkom devedesetih, dijelom zbog nedostatka novca i materijalnih sredstava, ne može se ocijeniti kao posljedica organiziranijeg pokreta. *Ipak je to bila samo jedna mala grupa ljudi, prilično raznorodna, a usto vjerojatno i nedovoljno uporna i dosljedna.*¹⁴⁰

Dana 17. svibnja 1797., mjesec dana nakon primirja u Leobenu, Matutinović se sa grupom vojnika vraća u Dalmaciju. U atmosferi panike zbog mogućeg dolaska Francuza, on se odmah sastaje s rijetkim pristašama Revolucije, među kojima su vjerojatno bili i suoptuženici s procesa iz 1793. Harambaša Pavao Marušić glavni je njegov suradnik. No Matutinoviću ni ovaj put, kada je uostalom naišao na još nepogodnije uvjete, nije uspjelo pridobiti šire mase za svoje revolucionarne planove. U posljednjem mletačkom generalnom providuru Queriniju, koji je bio pristaša prijenosa vlasti na cara i kralja Franju, imao je svoga najvećeg neprijatelja.¹⁴¹ No, tek je utjecaj izvještaja većeg dijela povratnika, kao i Dorotičev proglas, aktivirao narod, ali protiv onih koji su pristajali uz nove, profrancuske vlasti u Veneciji. Prvi među njima bio je, dakako, Matutinović, koji svojim prkosnim ponašanjem,

¹³⁶ Ibid., str. 575. Plemićko vijeće, sastavljeno od pripadnika lokalnoga plemstva, sačinjavalo je gradsku općinu. Mletačka Republika njegove je ovlasti bila znatno smanjila, no ipak je pored kneza zadržalo pravo odlučivanja o poslovima grada. Ibid., str. 574

¹³⁷ Ibid., str. 579

¹³⁸ Ibid., str. 576. Od satira preostali su samo izdvojeni stihovi. G. Vidan, 1996., str. 34

¹³⁹ N. Beritić, 1956., str. 581

¹⁴⁰ Ibid., str. 580

¹⁴¹ D. Roksandić, 2009., str. 22. Querini je progonio i Jurjeva nećaka Luju Matutinovića, dalmatinskoga majora u francuskoj službi i autora *Ogleda i ilirskim provincijama i Crnoj Gori* iz 1811., posvećenoga Napoleonu. Ibid., str. 25

zatvaranjem u generalsku palaču s oružjem i municijom, te provociranjem pučana, sigurno nije pridonio smirivanju napetosti. Varošane iz splitskih predgrađa, nakon što su na ulazu u grad razoružali stražare, jedva je primirio posljednji mletački knez u Splitu, Barozzi, koji je negirao glasine o Matutinovićevoj namjeri sadnje drva slobode u noći 13. lipnja. Samo dva dana kasnije, Barozziju nije uspjelo ponovno obuzdati puk, koji se probio u palaču i mučki ubio Matutinovića i njegovu ženu. Nedugo potom, nakon neuspjelog bijega stradao je i Marušić.¹⁴² Iako će za austrijske uprave u Splitu i nakon tih ubojstava opstati težnje „iznutra“ za uspostavom načelno demokratske vlasti po uzoru na francuski primjer, upravo će Matutinovićevom smrću one definitivno ostati tek na razini verbalnih prosvjeda, bez bilo kakve ideje o konkretnoj akciji.

3.1.2. Djelovanje fra Andrije Dorotića

Čini se kako je povratak vojnika pod Matutinovićevim vodstvom bitno uznemirio duhove u Dalmaciji, iako su uvjeti primirja u Leobenu javnosti ostali nepoznati.¹⁴³ Dana 12. lipnja 1797., točno mjesec dana nakon propasti aristokratske Venecije, franjevac Andrija Dorotić anonimno u domovini objavljuje letak *Proglašenje narodu dalmatinskomu*, tiskan u Veneciji, a već otprije poznat u Dalmaciji. Dorotić, koji je rođen u Sumartinu na Braču 1761., nakon nižeg školovanja u Makarskoj i novicijata na otočiću Visovcu, otišao je u Italiju. Nakon ređenja i dolaska u Rim postaje profesor, te u Orvietu dobiva katedru, a za obnovu studija na tom učilištu posredno se obraća i papi Piju VI. U Italiji je, čini se, stekao mnogo protivnika koji ga u javnim raspravama pokušavaju diskreditirati. Iako mu je papa pismeno odobrio spomenuti prijedlog, Dorotiću nije uspjelo izboriti i dozvolu za tiskanje knjige s vlastitim filozofskim pogledima. Uskoro stiže u Veneciju gdje na latinskom objavljuje raspravu *Philosophicum specimen de homine*, u kojem se obračunava s idejama francuskih enciklopedista. Nedugo potom prati vijesti o borbama između dalmatinskih Hrvata u duždevoj službi i Francuza u obližnjoj Veroni, tijekom „Veronskih uskrša“, koji kulminiraju nasilnim Napoleonovim gušenjem pobune i zarobljavanjem dijela Dalmatinaca.¹⁴⁴

U spomenutom proglasu Dorotić savjetuje Dalmatincima kako da se postave u odnosu prema političkim promjenama u Veneciji, koji su od neposredne važnosti za Dalmaciju. Nakon pohvala „narodu slavnome“, savjetuje mu slobodno samoopredjeljenje, upozoravajući na opasnosti eventualnoga *prilaganja* novoj mletačkoj vlasti. Pritom iskazuje ogorčenje prema njenim domaćim zagovornicima, prikazujući ih u najgorem mogućem svjetlu: *Mnoge će ti stvari prid oči metnuti i čestitost obetati, pak će te privariti i izdati kako su izdali tvoju bratju pod Veronom i Mletcim.*¹⁴⁵ Iako Šidak zaključuje kako *o nekoj nacionalnoj ideji ili oživljavanju neke historijske tradicije nije u tom proglasu bilo ni riječi*¹⁴⁶, ipak je već tada znakovit franjevečev savjet narodu – *Obzdri se na stara vrimena. I vidićeš kako su se tvoji prvorođeni vladali, tako i ti moreš.*¹⁴⁷ Njega je lako dovesti u vezu s kasnijim govorom u Zadru od 1. siječnja 1798., prilikom svečanosti uspostave nove austrijske vlasti, gdje istom narodu, sada pod vlašću Beča, savjetuje da *činite po načinu da vaša braća narodi poznadu u vama stare Dalmatine, koji su bili izgled virnosti, ogledalo poštenja i budite ponovitelji*

¹⁴² S. Antoljak, 1989., str. 252-253

¹⁴³ J. Šidak, 1990., str. 20

¹⁴⁴ V. Kapitanović, 1995., str. 12-13

¹⁴⁵ Citirano prema istome, str. 74

¹⁴⁶ J. Šidak, 1990., str. 20

¹⁴⁷ Citirano prema V. Kapitanović, 1995., str. 74

*slavnoga glasa staroga imena hrvatskoga.*¹⁴⁸ Nakon što se i sam vratio u Split 1797., uskoro odlazi u Beč kamo odnosi dokument franjevačkih župnika u Dalmaciji, koji u ime naroda iz 84 župe iskazuju *svoju živu želju da budu sjedinjeni s narodima i s kraljevinom Hrvatskom, s kojom su prije bili kao pridružena strana, sjedinjeni s krunom i kraljevstvom Ugarske.*¹⁴⁹ Dorotić, koji je prije svega vjernik i teolog, u negativnom odnosu prema Revoluciji približava se veličanstvu austrijskog cara, branitelja vjere, pod čijom krunom, tek tada kao domoljub, godinu nakon *Proglašenja* u kojem je to implicirao, vidi svoju Dalmaciju ujedinjenu s Hrvatskom i Ugarskom. Jasno je, dakle, da mu ideja nacionalne integracije, kada bi bila povezana s Francuzima, ne bi mogla doći u obzir. No, ustrajnost u želji za sjedinjenjem Dalmacije s Hrvatskom, stajala ga je za austrijske uprave bečke naklonosti, pa će se sve do francuske okupacije nalaziti izvan aktivnoga političkog života.¹⁵⁰

I u svojim pjesmama, jednako kao u proglasima i govorima, Dorotić nastupa najprije s pozicije iskrenog redovnika i vjernika. *Osnovna misao „Pisme upravljene svim Dalmatinom“ suglasna je u potpunosti s Dorotićevim društveno-ideološkim uvjerenjem i s njegovom političkom djelatnošću.*¹⁵¹ Tako je za njega čin regicida nužno u konfliktu s fundamentima kršćanstva. Jer ako je, kako se smatralo još od Karla Velikog, vladar/monarh izabran od Boga, onda je njegovo svrgavanje i ubojstvo krajnje težak čin protiv Boga, a prema takvom shvaćanju svakako i protiv kršćanstva, odnosno željenoga ovozemaljskoga kršćanskog poretka prema novozavjetnim riječima „caru carevo, a Bogu božje“:

*Vladanje se daje virnim u ruke
Da pomljivo brane ljudske muke,
Koji znadu mudro upravljati,
I toliku zloću zauzdati.*¹⁵²

I zato:

*Ko vladanja želi francuskoga,
On odstupa od Boga velikoga.*¹⁵³

Stoga je Dorotiću, opisujući giljotiniranje Luja XVI., važno naglasiti kraljeve kršćanske vrline, izmišljajući konkretno, kao izvršenje jedne od temeljnih katoličkih preokupacija, kraljev predsmrtni čin oprost: *Svrhu puka svoga zaplaka gorko: /“Ja vam prašćam“, zavika visoko.*¹⁵⁴ Autor time želi potvrditi dobar *Božji izbor*. Ono pak što se iz Revolucije može učiniti primamljivim, nastoji prokazati kao lažno i zavodljivo. Najprije siromašnjem sloju:

*Ma kad daklen išću samo kralje,
Siromaštvo zašto arač daje?*¹⁵⁵

¹⁴⁸ Ibid., str. 82

¹⁴⁹ Ibid., str. 14

¹⁵⁰ Ibid., str. 14-15

¹⁵¹ G. Bujas, 1971., str. 133

¹⁵² Citirano prema V. Kapitanović, 1995., str. 167

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ Ibid., str. 163

¹⁵⁵ Ibid., str. 165

A potom i bogatijem:

*Pak slobodni da će biti zvani,
Svi jednako zvati će se građani
S ovoga se mlogi privariše
Glave, blago i vladanje izgubiše.*¹⁵⁶

No, moguće je da polazišno Dorotićevo ogorčenje i averzija prema Francuzima potječe od stradanja dalmatinskih Hrvata pri padu Venecije¹⁵⁷, pri čemu za većinu naroda neupitno kršćansko učenje služi kao potvrda dalmatinske tragedije koju su prouzrokovali *izdajnici Pivci*, a ne obrnuto. Ili je, što je vjerojatnije, interakcija uzajamna. Dokaz upravo Dorotićeva autorstva pjesme je njen sadržaj, jer pjesnik govori s pozicije očevidca francuskog djelovanja, što je Dorotić doista bio, a kao i u proglašenjima i ovdje se naziva „bratom Dalmatinom“.¹⁵⁸ Svoju protufrancusku djelatnost franjevac će revno nastaviti i u razdoblju francuske uprave, i od tada, čak i nakon odlaska Francuza, za druge austrijske uprave, blisko surađivati sa zagrebačkim biskupom Vrhovcem u zalaganju za priključenjem Dalmacije Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu.

3.2. Vlasti Dubrovačke Republike u odnosu prema promjenama u međunarodnoj politici i Francuskoj 1789.-1806.

Budući da je pomorstvo za Dubrovačku Republiku krajem 18. stoljeća bilo vitalna gospodarska grana, još i u usponu, dubrovačke su vlasti morale biti zainteresirane za francuski utjecaj na Mediteranu. O sve zanimljivijim događajima u Francuskoj senatore su, još od zasjedanja Generalnih staleža, informirali pariški izvještaji Firentinca Francesca Favija. Dubrovačka je aristokracija u ožujku 1793. raznim konzularnim postajama diljem Sredozemlja odaslala odluku o neutralnosti dubrovačkih brodova, uz potrebu iskaza jednakog poštovanja prema svim zaraćenim stranama. Prva optužba za nedosljednost stigla je od bečkih dvorskih krugova koji predstavnicima dubrovačke vlasti pripisuju nazočnost pri podizanju grba francuske slobode na kući francuskoga konzula, istinitost čega je danas teško utvrditi. No, poznato je kako je slučaj uzburkao Senat, koji se žuri izgladiti odnose s Austrijom, a uskoro (1794.) i donijeti odluku o zabrani javne rasprave o svjetskim zbivanjima i čitanja inozemnih novina.¹⁵⁹ Beč se pak uvjerava *da je sigurno kakav naš neprijatelj zadao nam takav udarac kako bi naveo sile da posumnjaju u nas i kako bi spriječio da nas one zaštite i budu dobronamjerne prema nama kao što su i dosad bile.*¹⁶⁰ U skladu s novim međunarodnim odnosima, suspregnutost prema Francuskoj labavi uspostavom Direktorija. Nova frazeologija sada se umilnije obraća, iskazujući *nepokolebljivu odanost Dubrovačke Republike Francuskoj Naciji, koju je uvijek visoko cijenila.*¹⁶¹

¹⁵⁶ Ibid., str. 167

¹⁵⁷ Ono je također zastupljeno u pjesmi.

¹⁵⁸ Ibid., str. 51. Gašpar Bujas ipak upozorava na razliku građe stihova *Pisme* u odnosu na druge dvije Dorotićeve pjesme. Isti je povjesničar književnosti neuspješno pokušao ući u trag popu Studi, svećeniku sklonom Francuzima, kojega Dorotić proziva u pjesmi. G. Bujas, 1971., str. 133 i bilješka 44

¹⁵⁹ M. Foretić, 1996., str. 14-15

¹⁶⁰ Citirano prema *Dubrovačka Republika i Francuska revolucija*, ur. M. Foretić, Matica Hrvatska, Dubrovnik, 1996., str. 109

¹⁶¹ M. Foretić, 1996., str. 15

Padom Mletačke Republike 1797. donekle je promijenjen i geostrateški položaj Dubrovnika, a flote u vodama oko Grada donijele su uznemirenost vijećnika. Predstavnici francuske fregate, na čelu s admiralom Brueysom, verbalno im prenose Bonaparteova jamstva dubrovačkoj slobodi i neovisnosti¹⁶², a ovi uzvraćaju kićenim zahvalama o kojima, neuobičajeno za dotadašnju praksu dubrovačke diplomacije, obavještavaju i inozemna novinska glasila. No, očekivani je Napoleonov odgovor izostao. Kroz iduće dvije godine, zbog prisutnosti dubrovačkih novčanih pologa u novim napoleonskim republikama na talijanskom tlu, dubrovačka ih vlada bez uzdržanosti priznaje. Osjetna je, dakle, nakon 1797. blaga profrancuska orijentacija u vanjskoj politici, koja dakako ne proizlazi iz ideoloških već iz praktičnih razloga, prije svega zbog očekivanja nove probitačnosti za domaće brodovlje i veću sigurnost od zapljena.¹⁶³ Francuska je vlada također pokazivala zanimanje za Dubrovnik, vezan prvenstveno uz interes poboljšanja trgovinskih odnosa. Godine 1798. došlo je do prve francuske ratne kontribucije koja je u vidu prisilnoga zajma nametnuta dubrovačkim vlastima¹⁶⁴. Tri godine poslije, 1801., general Murat iz Egipta potražuje dva broda za francusku vojsku, a engleski admiral s druge strane poziva na zaustavljanje francuskog napada na osmanski teritorij s dubrovačkog područja. Do takve francuske akcije ipak ne dolazi. Napoleon je već kao prvi konzul upućivao Dubrovčanima najljepše želje za sreću i napredak, a 1804., kao odgovor na čestitku za proglašenje Carstva, pismeno uvjerava Dubrovčane u iskrenost (...) štovanja i o neizmijenjenim (...) osjećajima.¹⁶⁵ Kroz iduće četiri godine, francusku okupaciju 1806. i ukidanje Republike 1808., carevi će se osjećaji izmijeniti.

3.3. Odjeci Revolucije na području Dubrovačke Republike

Na unutarnjem planu, od dubrovačkih vlasti nije bilo benevolentnosti prema slobodarskim idejama, što pokazuju i bilješke francuskih konzula¹⁶⁶, no treba istaknuti kako nije bilo ni pretjerane strogosti, pa su primjerice istrage o zabranjenim knjigama često završavale blago, bez težih ili uopće ikakvih posljedica po osumnjičenika. Privatne knjižnice dubrovačkih uglednika bogato su opremljene „dvojbenom“ literaturom, čitaju se Montesquieu, Voltaire, Diderot-D'Alembertova *Enciklopedija*, Rousseau, Condillac, Helvétius i drugi. U zbirci *Collegium ragusinum* dubrovačke Znanstvene knjižnice pohranjivane su zaplijenjene i zabranjene knjige.¹⁶⁷ Dubrovačka vlada nadzirala je Trevisanovu tiskaru iz koje tada izlaze edicije prožete *moralizatorskim obilježjima, ponajviše s kršćanskoga konzervativnog stajališta*, ali protivne i novitetima svakodnevnice, poput frizura s čuperkom na čelu, smatranih francuskom revolucionarnom modom. Takva su djela Ivana Josipa Pavlovića Lučića, Junija Rastića i Jeana-Françoisa Laharpea.¹⁶⁸

Otvorenoga zastupanja ideja Revolucije u javnomu životu čini se nema prije 1796., a i tada u sklopu kavanskih razgovora. No, već iduće godine, nakon upozorenja iz Beča, u Dubrovniku je pokrenut proces protiv dubrovačkih *jakobinaca*, među kojima su bile i uglednije osobe. Povod bečkim dvorskim agentima bila su zaplijenjena *jakobinska* pisma,

¹⁶² Potom su se desetak dana neometano kretali Dubrovnikom, posjećivali kavane i bez uzdržavanja propagirali revolucionarne ideje. *Ibid.*, str. 17

¹⁶³ *Ibid.*, str. 15-16

¹⁶⁴ V. Foretić, 1980., str. 437

¹⁶⁵ *Ibid.*, str. 439-440

¹⁶⁶ M. Foretić, 1996., str. 19

¹⁶⁷ *Ibid.*, str. 16-17, bilješka 13

¹⁶⁸ *Ibid.*, str. 19

upućena iz Grada prijateljima u Veneciju. Njih, međutim, niti za potrebe procesa Beč nije predao Dubrovčanima.¹⁶⁹ Poticaj protujakobinskoj istrazi dao je senator Brnja Kaboga, koji je za francuskog boravka u Gradu načuo govorkanja o poticanjima na ustanak.¹⁷⁰ Podtajnik Republike Maro Martellini bio je glavni optuženik, no on se nije niti pojavio pred sucima, a sama istraga okončana je bez rezultata. Moguće da su vijećnici cijeli slučaj željeli zataškati. Njima, s obzirom na omjer snaga, nikako ne bi odgovaralo provociranje Francuza. Tek je Martellini, nakon suspenzije Senata, 1798. „iz zdravstvenih razloga“ morao podnijeti ostavku.¹⁷¹ Tomo Baseljić tada u Senatu optužuje vlasti za progon tobožnjih frankofila s jedinom svrhom provođenja austrofilskih planova.¹⁷² Optuženici su mahom različitih socijalnih i ideoloških profila, te pripadaju svim društvenim slojevima - plemstvu, svećenstvu građanstvu i pučkom sloju. Ni Ivu Banca nimalo ne čudi visok broj prvih i drugih, ne samo među optuženicima u spomenutom procesu, nego i među ostalim dubrovačkim „Frančezima“. Katolička crkva 18. stoljeća, povlađujući duhu prosvjetiteljstva, u društvu filozofa osuđivala je vjerski fanatizam, a isusovački „*Journal de Trévoux*“ spomenik je kleričkog modernizma. Među pobornicima liberalnih ideja s kraja stoljeća tako i u Dubrovniku ima i isusovaca i dominikanaca i franjevac.¹⁷³ Posljednji dubrovački biskup Nikola Bani očitovat će prijateljske stavove prema Francuzima.¹⁷⁴ Dubrovačkog plemstva također je među „Frančezima“ relativno mnogo, 26 poznatih, i unatoč sukobu sa zastarjelim dubrovačkim poretkom oni neće postati zagovornici nasilnog prevrata.¹⁷⁵ Takvi sljedbenici prosvjetiteljstva, koji u osnovi i jest bio pokret „viših“ slojeva, povode se za svojim europskim, najviše francuskim uzorima - plemstvom na strani Revolucije.¹⁷⁶ Dio njih, zajedno sa liberalnim svećenstvom, ali i građanstvom, okupljao se već 1793. i 1794. u *Domoljubnom društvu* (Società patriottica), čije su sjednice održavane u kući Mihe Sorkočevića. Tomo Baseljić, Franjo Marija Appendini, Luko i Vlaho Stulić, Brne Džamanjić, Đuro Ferić, ali i protivnik „novotarija“ Junije Rastić, na sastancima raspravljaju o problemima vladajuće strukture, pitanjima školstva, siromaštvu „nižih“ slojeva, patriotizmu, književnosti, i s posebnim zanimanjem o prosvjetiteljskim idejama i idejama Revolucije.¹⁷⁷ Vlasteoski „Frančezi“, kao uglavnom lojalna opozicija, razlog su ne odveć strogoj politici dubrovačkih vlasti.¹⁷⁸

Optužnica u procesu iz 1797. osumnjičene je navodila kao pristaše Francuza, nazivajući neke od njih *jakobinima*. Taj je pojam u onovremenim europskim i domaćim

¹⁶⁹ Ibid., str. 17. U tu je svrhu u Beč upućen posebni emisar. Ibid.

¹⁷⁰ Ž. Muljačić, 1953., str. 247

¹⁷¹ S. Antoljak, 1989., str. 256

¹⁷² Ž. Muljačić, 1953., str. 250

¹⁷³ I. Banac, 1996., str. 62. Primjeri svećenika i redovnike među „Frančezima“ su isusovac, a potom, nakon ukidanja reda i redovni svećenik i pjesnik Brne Džamanjić, fra Anđelko Maslač, jezikoslovac Franjo Marija Appendini i drugi. Ibid.

¹⁷⁴ M. Foretić, 1996., str. 28

¹⁷⁵ I. Banac, 1996., str. 63-64

¹⁷⁶ Makar, ovisno o pojedincu, i kod njih treba zadržati rezervu prema pitanju (ne)interesa u političkom djelovanju, bilo da je riječ o ljubomori prema dvorskom plemstvu, ili u našem slučaju na aristokrate u vlasti Dubrovačke Republike, o političkim ili drugim ambicijama u novom poretku koji se latentno priželjkuje, ili pak o primjeni principa junaka di Lampeduseova romana i Viscontijeva filma, sicilijanskog plemića i posjednika koji uz maksimu „stvari se moraju promijeniti kako bi ostale iste“, financijski podupire talijanski „risorgimento“.

¹⁷⁷ M. Foretić, 1996., str. 23

¹⁷⁸ I. Banac, 1996., str. 64

mjerilima značajno rastezljiv, i izvan Francuske¹⁷⁹ rijetko se odnosi na sljedbenike francuskih jakobinaca. Na primjeru Dubrovnika, osim pristaše ideja Francuske revolucije može označavati i simpatizera francuske vlasti, ali i ljubitelja francuske kulture, ili sljedbenika francuske mode, odnosno stila odijevanja i/ili već spomenutih *revolucionarnih frizura* sa čuperkom na čelu.¹⁸⁰ *Jakobinima* su zvali i članove društva „Butiga“, organizacije koja je okupljala protivnike plemstva, većim dijelom pripadnike povlaštenih bratovština građanskog sloja - antunine (Facenda, Lalić, Zuzorić i dr.) i lazarine (Martellini, Papi, Stulić)¹⁸¹. Oni su, zajedno s pučanima, građanski „Frančezi“, vesele se propadanju vladajuće klase i najviše od svih priželjkuju francusku vlast. Međutim, poznato ih je tek 56, što je u omjeru prema frankofilskim plemićima, iako nešto veći, općenito zanemariv broj.¹⁸² Društvo „Butiga“ najaktivnije je bilo u vrijeme francuske okupacije, a prema Vladimiru Bazali imalo je ključnu ulogu u predaji Dubrovnika Francuzima, čemu nema potvrde u izvorima¹⁸³. Sam pojam *jakobin*, mijenjajući značenje kroz razdoblja triju vlasti, samostalne dubrovačke, francuske i austrijske, dugo se zadržao u dubrovačkoj svakodnevnicima.¹⁸⁴

Kada je riječ o neposrednim odjecima Francuske revolucije u pisanoj riječi dubrovačkih intelektualaca, pjesnik Franjo Stay u svojoj *Elegiji o previranjima u Francuskoj 1791.* doslovce je zaprepašten nedaćama koje proživljava francuski kralj, grozeći se povrede njegova autoriteta.¹⁸⁵ Za učenu Mariju Đurđević Bunić *nebo zna da* (Francuzi, op. I. V.) *ne donose ništa osim svojih dvoličnih načela, jedne na zlu zasnovane slobode*, a Rajmundo Kunić, autor epigrama *Francuskoj*, pripominje kako *svetinje leže u prahu, čudoređa, zakona nesta*. Protufrancuski diskurs, iako je riječ o konzervativnoj, ali slobodnoj sredini, ne razlikuje se dakle bitno niti među inteligencijom Dubrovačke Republike - i u ovdašnjoj su poeziji i zapisima središnji motivi nesretna kraljeva sudbina, nedosljednost francuske ideje o slobodi, te uništavanje kršćanskih objekata. U parafrazi Kunićeve pjesme, dubrovački pjesnik i liječnik Miho Dadić, inače pristaša Revolucije, jednom strofom oslikava nepojmljivost demokracije:

*Četa silnika zlobnih
mjesto kralja je sada,
znak propasti je jasne
kad jedan više ne vlada.*¹⁸⁶

No, za razliku od ostalih hrvatskih zemalja sva su ta razmišljanja, uključujući i ona frankofilska, ili gotovo privatnog karaktera ili namijenjena tek uskom krugu čitateljske i slušateljske publike.¹⁸⁷ Izražena u tradiciji visoke dubrovačke knjiške kulture, ona, što je značajno, nisu pisana hrvatskim, nego latinskim, talijanskim i francuskim jezikom. Riječima

¹⁷⁹ No, i u Francuskoj se nakon Napoleonova pada značenje pojma razvodnjava. U Stendhalovu *Crvenom i crnom*, pisanom 1830., još prije Srpanjske revolucije, glavnoga junaka Julienu Sorela povremeno zovu i jakobincem, iako je on gorljivi Napoleonov poklonik. Može se zaključiti da su u razdoblju bourbonske restauracije (1815.-1830.) pojmovi „jakobinac“ i „bonapartist“ u svakodnevnom govoru postali sinonimni.

¹⁸⁰ M. Foretić, 1996., str. 18-19

¹⁸¹ Ibid., str. 18

¹⁸² I. Banac, 1996., str. 64

¹⁸³ M. Foretić, 1996., str. 18

¹⁸⁴ Ibid.

¹⁸⁵ Ibid., str. 24

¹⁸⁶ Citirano prema *Dubrovačka Republika i Francuska revolucija*, ur. M. Foretić, Matica Hrvatska, Dubrovnik, 1996., str. 138. Od drugih pjesnika s protufrancuskim motivima treba još istaknuti Rafu Radelju.

¹⁸⁷ G. Vidan, str. 47

Vidan, *obilježena su nekom vanvremenošću i vanprostornošću u vlastitom slučaju, ili pak potpunom uključenosti u trenutačna, u prvom redu, europska razmišljanja osude i prezira pred barbarstvom.*¹⁸⁸

Od ostalih istaknutijih protufrancuskih razmišljanja ističu se ona biskupa Nikole Ferića, žestokim rječnikom posebno osjetljiva prema položaju francuskog svećenstva, dok Antun Ferdinand Putica jednakom žestinom najavljuje pobjedu nad revolucionarnim nasiljem.¹⁸⁹ Među frankofilskim spisima najznačajnija su ona Tome Baseljića, o kojima će posebno biti riječi u idućem poglavlju. Njegov prijatelj Miho Sorkočević piše mu 1796. kako im se može oprostiti dotadašnja naklonost Korzikancu Bonaparteu, no njegova *lakomost i nedostatak mjere* sada više ne poznaju granice. Franu Dolcija očito Revolucija potiče na afirmiranje jednakosti, pravičnosti i demokracije, ali nju samu ne spominje kao primjer, dok je nekadašnji privatni pisar Pia VI., sudionik proglašenja demokratske Rimske Republike, Marko Faustin Galjuf, pun hvale *junačkom duhu Francuza*. Anonimni autor *Republikanskoga kreda* provocira parafraziranjem katoličkog *Vjerovanja*, dok još veće, premda pomalo bizarno oduševljenje Revolucijom ističe anonimni autor *Francuskoga genija*:

*Kipare, smisli prljav krvlju ljudi
Francuski genij usred bojnih kola
I uroćene u sporazum hudi
Bijes i okrutnost dodaj punu bola.*¹⁹⁰

Inspirirani „demokratskom republikom“ i „Francuzima“ (sve je rjeđi motiv umorenog kralja i Francuskoga Kraljevstva), molitva i sonet s kraja stoljeća žele pripremiti Dubrovčane na promjene koje će vrijeme neminovno donijeti i staroj Republici.¹⁹¹ Sonet *Francuzima* drugog anonima početkom 19. stoljeća ima spreman odgovor:

*Ali jednakost? Obmana je bila.
A ta sloboda? Izgovor snu dugu.
A republike naše? Past im treba.*¹⁹²

Kroz talijanski primjer pjesnik upozorava na realnost opasnosti u slučaju dolaska Francuza (*Što Italiji daste? Jade svima./A ona vama? Čovječnosti blaga*). Strahovanja većeg dijela Dubrovčana uskoro će se i obistinuti, a dotadašnje polemike, dijelom i kroz stihove, bile su nadglasavanje pobornika i protivnika eventualne francuske okupacije, u kojoj, dakako, prvi vide spas od tiranije, a drugi propast.

3.3.1. Djelatnost i zapisi Tome Baseljića

Među značajnijim promišljanjima Revolucije uopće svakako su ona Tome Baseljića, dubrovačkoga liberalnog plemića, erudita i prosvjetitelja. Rođen u Dubrovniku 1756., gdje je

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ M. Foretić, 1996., 25-26

¹⁹⁰ Citirano prema *Dubrovačka Republika i Francuska revolucija*, ur. M. Foretić, Matica Hrvatska, Dubrovnik, 1996., str. 144

¹⁹¹ G. Vidan, 1996., str. 49

¹⁹² Citirano prema *Dubrovačka Republika i Francuska revolucija*, ur. M. Foretić, Matica Hrvatska, Dubrovnik, 1996., str. 151

i proveo mladost, na studije je (zagovorom poznatoga putopisca Alberta Fortisa) otišao u Švicarsku, a potom i u Njemačku. Studirao je pravo, ali se izrazito zanimao za prirodne znanosti i filozofiju. Oduševljen idejama prosvjetiteljstva putovao je Europom, bio na prijemu kod Fridrika Velikog u Berlinu i Josipa II. u Beču. S iskustvom viđenoga europskog napretka, 1792. zastalno se vraća u Dubrovnik. Već iduće godine pristupa *Domoljubnom društvu*, politički se zalaže za obnovu Republike prosvjetiteljskim načelima, te se oduševljava pozitivnim tekovinama Revolucije. Učestale su njegove kritike dubrovačkih vlasti. Zagovara obnovu seoskog života i osuđuje kmetstvo. Uzroke konavoske bune iz 1799. i 1800. traži u vlastelinskoj tiraniji. Ponosi se slavenstvom te razmišlja o Ilirskoj Republici.¹⁹³

Čitav je njegov opus, pisan isključivo na francuskom, neposredno ili posredno vezan uz Francusku revoluciju. Već 1791., kao odgovor na optužbe o simpatiziranju Revolucije, odnosno, zagovaranju nasilnoga rušenja dubrovačke aristokratske vlasti, dovršava spis od Žarka Muljačića naslovljen *Misli o revoluciji u Europi i Dubrovniku*. Riječ je zapravo o privatnom pismu neodređenom „gospodinu“, možda Sebastianu d'Ayali, čovjeku od povjerenja dubrovačkih vlasti.¹⁹⁴ Baseljić već tom prilikom čini razliku između revolucije i pobune, bojeći se druge, a priželjkujući prvu. Ne libi se, ali uglađeno, s tim u vezi retorički upitati o razumnosti, dobroti i pravednosti dubrovačke vlade. I te kako je kritičan prema vlastitom društvenom sloju. Obrazovana i osjećajna grofica s kojom je razgovarao zaključila je kako je seljaku bolje spavati samo svaku drugu noć, nego biti slobodan, na što ju je on upozorio kako svoje lijepe vrpce može zahvaliti upravo tešakovim neprospavanim noćima, patnjama i gladi. Koliko može smirenim tonom, Baseljić se grozi vladara i plemića koji ne žele nikakve promjene u korist seljaka koji *ima krava, teladi, prasadi, jaja, maslaca, ali od svega toga ne smije ni okusiti (a kamoli se time nasladiti) (...) sve, baš sve mora prodati ili dati kako bi namirio namete, obveze prema svom zemaljskom gospodaru i prema vladaru*.¹⁹⁵

Misli o Revoluciji, i revolucijama općenito, u kasnijim će djelima detaljnije razraditi. Jedan od zanimljivijih afirmativnih, ali opreznih tekstova o Francuskoj revoluciji piše dijelom 1792., dijelom 1794., pod naslovom *Razmišljanja o suvremenoj revoluciji*. U dijelu iz 1792. ne usuđuje se prognozirati *koliku će dobrobit francuska revolucija donijeti čovječanstvu*, ali činjenica da ju smatra prvenstveno nosiocem dobrobiti, jasno govori, unatoč plemićkoj pripadnosti, o njegovim afinitetima, te ga čini najrječitijim hrvatskim zagovornikom slobodarskih ideja s kraja 18. stoljeća. Na koncu, pravim, a najmanje uočljivim zlom koje Revolucija donosi, smatra suzdržavanje drugih vladara pred bilo kakvim promjenama u strahu od etikete revolucionara. Stoga navodi Burkeove reforme u Engleskoj, i one Josipa II., za koje se *danas*, zbog spomenutih bojazni, spomenuti vlastodršci nikako ne bi odlučili. Baseljićev tekst nije borbenoga, deklamatorskog tona, i kada naglašava francusku *žrtvu za čovječanstvo*, važne su mu prije svega promjene koje su u svrhu dobrobiti ljudskog roda. Ne treba, dakle, *izazivati vladu neumjesnim pripovijedanjem o novom poretku u Francuskoj*, nego uz pouke o francuskom iskustvu, *prepuštiti vremenu da učini svoje i prosvijetli ljude koliko može*. Vrijeme i razum učinit će u svakoj državi ono, što su Francuzi ne čekajući učinili u svojoj. Obogaćen iskustvom još dviju godina, Baseljić 1794. zaključuje kako je Revolucija, *s obzirom na žalosne posljedice*, šezdesetak godina preuranila, te je sada tumači kao prouzrokovanu nuždom i silom prilika. Revolucije pak koje uzrokuje priroda *ostvaruju se polagano, ujednačeno i bez nezgoda*.

¹⁹³ *Dubrovačka Republika i Francuska revolucija*, ur. M. Foretić, Matica Hrvatska, Dubrovnik, 1996., str. 153

¹⁹⁴ Ž. Muljačić, 1996., str. 80

¹⁹⁵ Citirano prema istome, str. 77

U kasnijim tekstovima sve su mu češći prigovori teroru, ali i dalje ne odustaje od ocjene Francuske revolucije kao velikoga događaja. Zanimljiva je i njegova kronologija iz 1798. kojom pripremnim razdobljem Revolucije smatra pogreške i zločine od Luja XIII. do Luja XVI., a prvim razdobljem, što je značajno, već saziv „Skupštine uglednika“, ili tzv. aristokratsku revoluciju 1787.-1788. Francuska revolucija, kaže, potvrđuje istinu prema kojoj revolucije priželjkuju mudri, dižu ih luđaci, a korist ubiru lupeži. Ovdje se Baseljić, koji je ipak plemić, teško miri s rasulom u kojem *političke ideje, (...) ustremljuju slaboga protiv moćnika, pučanina protiv plemića, nevjernika protiv bogomoljca, siromaha protiv bogataša*.¹⁹⁶ Nakon čega, koristeći neslogu i mržnju, *najspretniji spletkar kuje žezlo tiranije*. No, potpuno jednako kao i nekoliko godina ranije, podvlači kako uzroke pobune u Francuskoj treba tražiti u prethodnom višestoljetnom ugnjetavanju, dok će snaga Revolucije zadivljivati sve buduće generacije. Razmišljajući o republikanskoj ideji, navodi kako nju može stvoriti samo narod u kojem već postoji široka prosvjećenost, dok je primjer francuskih montanara suludo vjerovanje prema kojem je utemeljiti republiku jednako lako kao i pomisliti na isto. Dok u Cromwellovoj tiraniji iz 17. stoljeća traži sredstvo što uspješnijega rušenja despotizma, u onoj Robespierreovoj vidi isključivo prolijevanje krvi bez ikakva cilja. Napoleon, također, da bi postao car, nije mogao imati vojskovođu poput Moreaua, *čovjeka velike darovitosti kako u miru tako i u ratu (...) s ugledom ravnim njegovu junaštvu, značaju i vrijednosti*.¹⁹⁷

Iz Baseljićeve se pisane riječi može iščitati oduševljenje jednog pripadnika aristokratskog sloja za ideje koje, iako nisu radikalne, njegovu i njihovu društvenom položaju interesno ne odgovaraju. On je načistu da bi bilo kakvim promjenama mogao izgubiti mnogo, a ne dobiti ništa, što u pismu „gospodinu“ želi dodatno naglasiti svrstavajući sebe među one kojima ni spoznaja o bogatstvu i moći ne bi značila ništa ukoliko bi takva mogućnost zahtijevala odstupanje od ideala. Promišljajući situaciju, Baseljić prije svega nastoji ne imati za bazu tradicionalne povlastice plemstva, razumijevajući u potpunosti, i pokušavajući u to uvjeriti i ostale, položaj onoga koji je takvih povlastica lišen. Polazišna točka poboljšanja društvenih odnosa mogu biti postignuća Francuske revolucije, ali ni u kojem slučaju putem nasilja. U konačnici, Baseljića bi se moglo ocijeniti kao najizrazitijega hrvatskog predstavnika one struje koja zastupa oživotvorenje slobodarskih ideja ne dovodeći ih u izravnu vezu s društvenim prevratom. Vodeći se isključivo vlastitom unutrašnjom logikom, on slijedi prosvjetiteljsku liniju stoljeća na izmaku.¹⁹⁸ Vlasti ga, međutim, smatraju disidentom.

4. ZAKLJUČAK

Relativna raznolikost hrvatskih reakcija na fenomen revolucije u Francuskoj uvjetovana je na širem planu različitim političkim i gospodarskim položajem pojedinog prostora, a na užem najčešće skupnim, staleškim, ali i pojedinim, više slobodoumnim afinitetima, iako se i takvi, uz iznimke, često mogu u određenoj mjeri promatrati kroz intersnu sferu. Hrvatsko će

¹⁹⁶ Citirano prema *Dubrovačka Republika i Francuska revolucija*, ur. M. Foretić, Matica Hrvatska, Dubrovnik, 1996., str. 127

¹⁹⁷ Citirano prema istome, str. 129. Francuski general Moreau, zajedno sa Pichegruom, sudjelovao je 1803. u protunapoleonskoj uroti francuskih rojalista potpomognutih od Engleske. Napoleon ga je prognao iz zemlje. S. Bertoša, 2004., str. 199

¹⁹⁸ U novijoj se historiografiji javlja mišljenje o nepotrebnosti Revolucije za stvaranje građanskoga društva upravo zbog Baseljiću srodnih primjera u Francuskoj, počevši već od promjena iz vremena kardinala Richelieua, Colberta i Luja XIV. M. Gross, 2006., str. 269

plemstvo u Banskoj Hrvatskoj, zajednički, ispred otpora i centralizmu i mađarizaciji, na prvo mjesto staviti potrebu za očuvanjem privilegija, makar će istovremeno očekivati kako će se za njihovo očuvanje, u ratu boriti netko drugi. Agitacijama rijetkog energičnog primjera Škrleca-Lomničkog, koji se, uostalom, idejno energičnim već pokazao i u protumađarskim akcijama, odazvat će se u najvećoj mjeri onaj koji zbog optužbe za suradnju s neprijateljem ima potrebu dokazati kojoj strani pripada – biskup Vrhovac. Ostali koji takvu potrebu nemaju, niti im je, uz iznimku obitelji Drašković, Vrhovčev afinitet prema širenju osobnih vidika uopće blizak, sa slanjem će vojske odugovlačiti i ispričavati se do u nedogled. Teret stoga spada gotovo isključivo na hrvatske krajišnike, koji se, iako od Austrije traže poboljšanje svoga položaja, u protufrancuskim vojnim operacijama iskazuju. Dalmatinski pandan Škrlecu-Lomničkome pronalazim u primjeru fra Andrije Dorotića, spremnom na oštar sukob s neistomišljenicima u vlastitom, crkvenom taboru, koliko i na žestoke proturevolucionarne agitacije kontra bezbožnih i anarhoidnih francuskih revolucionara. Isključivi interesni fokus izmiče promatrajući i akte pojedinaca poput Josipa Kralja, ili vojna lica Taufferera u sjevernoj Hrvatskoj ili Matutinovića u Dalmaciji, premda ovaj drugi oko sebe okuplja uglavnom pripadnike građanskog sloja, koji, ako već i jesu pripadnici visokog građanstva, za sebe traže veća politička prava i, u Francuskoj izmišljenu, jednakost pred zakonom, a ako visokom građanstvu ne pripadaju, onda žele za sebe makar tu mogućnost, i to bez selektivne plemićke arbitraže. Pod Mlečanima osiromašena i gladna Dalmacija nosi impulzivnu ljutitu reakciju seljaka, usmjerenu prema onima koji su najbliži krivci za njihov položaj, a kada su oni i pobornici protukršćanskih ideja Revolucije, onda nema boljeg povoda za eksplozije nasilja, koje utjecajno svećenstvo i uz velik uloženi napor teško može spriječiti. Dubrovačka Republika ima svog *opata Martinovicsa*, ako ne u radikalnom, onda svakako u literarno i aktivno umjerenijem smislu, prije svih u osobi Tome Baseljića, liberalnog plemića projekciji čijega humanističkog svjetonazora umnogome odgovaraju ideje koje je svojim temeljem učinila Francuska revolucija. Domaći se baštinik prosvjetiteljskog duha grozi besmislenosti jakobinskog terora, ne odstupajući pritom od afirmiranja onoga pozitivnog što Revolucija sa sobom nosi, a u čemu nalazi dobrobit za sve buduće generacije čovječanstva. S druge strane, dubrovačka aristokratska vlada u duši nije nimalo sklona onome što bi ju idejno moglo stajati položaja, ali u skladu s vlastitom diplomatskom tradicijom ne dvoji ispred mogućnosti ekonomsko-trgovačkog „ugovora s Đavlom“, budno pazeći da ovaj ne bi svoj ideološki utjecaj doista i provukao kroz zidine Grada.

Revolucionarne satire i pjesme, zasadena drveća slobode, baš kao i proturevolucionarni stihovi koji se čitaju i pjevaju diljem dezintegriranih hrvatskih zemalja, također su sadržajno ovisni o okruženju, publici kojoj su namijenjeni, društvenim utjecajima, ali i svakodnevnim tegobama kojima je ona izložena i podložna, katkad krajnje zajedljivi (*Split*), katkad ciljano obazrivi prema osjećajima kojih se većina niti u kojem slučaju ne bi odrekla (*Paškvil*). Svi zajedno čine konglomerat raznovrsnih interpretacija inozemnih događaja, geografski znatno udaljenih, a kroz koje iščitavamo do kraja neodređeni zanos s jedne (*Francuski genij*), ili pak strah i tjeskobu s druge strane (*Horvat Horvatom*). Kada, međutim, iščitamo osjećaj euforične sreće (*Samobor*) ili, što je mnogo češće, tuge (*Varaždin*), onda uočavamo da ono što je u određenom smislu „novo“, niti se uvijek predstavlja, niti se neovisno o predstavljanju, od ljudi evidentira uvijek prvenstveno kao „novo“, pogotovo kada je praćeno lošim rezultatima i trenutnim ili trajnim negativnim posljedicama. Ako to ipak učini, što je najčešće slučaj među „višim“ i obrazovanim slojevima, onda na povijesnoj pozornici ostaju lakše ili teže razlučive sukobljene strane liberalnih i konzervativnih, čiji je izbor uvjetovan i/ili osobnim i staleškim interesima, i/ili osobnim izgrađivanjem

svjetonazorima. Zanimljivo je stoga, potpuno neovisno o uvjetovanoj prednosti jednih, promatrati *pro et contra* revolucionarni diskurs (i uzroke zbog kojih se vodi, načine na koje se vodi i sve što iz njega proizlazi) svih slojeva hrvatskog društva na prijelazu 18. u 19. stoljeće, još bez iskustva francuske vlasti, kako onda kada je on egzistencijalno ili interesno uvjetovan pa obuhvaća skupine povezane zajedničkim interesima, tako i onda kada je riječ o razmišljanjima i aktima pojedinaca koji, koristeći odgovarajuće im načine, s više ili manje uspjeha nastoje utjecati na svoje suvremenike.

5. POPIS LITERATURE

- N. ANDRIĆ, 1902., „Iz ratničke književnosti hrvatske - literarna slika XVIII. vieka“, *Prosvjeta*, 1 i 2, Zagreb, str. 14-15
- S. ANTOLJAK, 1936., *Dalmacija i Venecija na preliminarima u Leobenu i na miru u Campo-Formiu*, Tisak nadbiskupske tiskare, Zagreb
- S. ANTOLJAK, 1989., *Odjeci i posljedice Francuske revolucije (1789) u hrvatskim zemljama*, Zavod za hrvatsku povijest, Zagreb
- I. BANAC, 1996., „Tomo Baseljić i pitanje dubrovačkih „Frančeza“, *Dubrovačka Republika i Francuska revolucija*, ur. M. Foretić, Matica Hrvatska, Dubrovnik, str. 61-69
- E. BAUER, 1935., „Francuski ratovi u graničarskoj pučkoj poeziji“, *Obzor*, 15. V.
- D. BERIĆ, 1952., „Andrija Dorotić i njegove pjesme“, *Anali historijskog instituta u Dubrovniku*, I., 1., Dubrovnik, str. 465-475
- N. BERITIĆ, 1956., „Matutinovićev proces u Splitu 1793. godine“, *Anali historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Dubrovnik
- S. BERTOŠA, 2004., *Svjetska povijest modernoga doba (XIV.-XIX. stoljeće)*, Profil International, Zagreb
- V. BOGDANOV, 1960., *Jakobinska zavjera Ignjata Martinovića*, Novinarsko izdavačko poduzeće, Zagreb
- G. BUJAS, 1971., *Kačićevi imitatori u makarskom primorju do polovine 19. stoljeća*, Građa za povijest književnosti Hrvatske, Zagreb
- A. E. BRLIĆ, 1932., „Baron Taufferer i francusko-hrvatska legija g. 1795.“, *Narodna starina*, XI, Zagreb, str. 135-138
- V. DEŽELIĆ, 1904., *Maksimilijan Vrhovac (1752. – 1827.)*, Tisak C. Albrechta, Zagreb
- M. FORETIĆ, 1996., „U procijepu prodora novih ideja i realiteta dubrovačke zbilje (Dubrovačka Republika i Francuska Revolucija)“, *Dubrovačka Republika i Francuska revolucija*, ur. M. Foretić, Matica Hrvatska, Dubrovnik, str. 13-28
- V. FORETIĆ, 1980., *Povijest Dubrovnika do 1808. Drugi dio – od 1526. do 1808.*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb
- F. FURET, 1990., *O francuskoj revoluciji*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci
- M. GROSS, 1996., *Suvremena historiografija: korijeni, postignuća, traganja*, Novi liber – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta, Zagreb
- Hrvatske zemlje i francuska revolucija = Les pays croates et la revolution francaise*, 1989., ur. Jasna Tomičić, Povijesni muzej Hrvatske, Zagreb
- H. JEDIN, 1987., *Velika povijest Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb
- V. KAPITANOVIĆ, 1995., *Fra Andrija Dorotić – Politički spisi*, Književni krug – Franjevačka teologija-Makarska, Split

- I. KARAMAN, 1960., *Komorski zemljišni posjed u Hrvatskoj i „jakobinac“ Josip Kralj*, Posebni otisak iz Radova Filozofskog fakulteta, Zagreb
- Ž. MULJAČIĆ, 1996., „Dubrovački disident i njegov „istražitelj“, *Dubrovačka Republika i Francuska revolucija*, ur. M. Foretić, Matica Hrvatska, Dubrovnik, str. 73-80
- Ž. MULJAČIĆ, 1953., „Istraga protiv Jakobinaca 1797. god. u Dubrovniku“, *Anali historijskog instituta u Dubrovniku*, II, Dubrovnik, str. 235-252
- I. MUŽIĆ, 2001., *Masonstvo u Hrvata*, Knjigo tisak, Split
- G. NOVAK, 1940., „Pokret za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom (1797-1814)“, *Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 269, Tisak nadbiskupske tiskare, Zagreb
- K. PRIJATELJ, 1952., „Ljetopis nepoznatog Splitsanina od g. 1756. do 1811.“, *Starine*, 44, Zagreb, str. 63-93
- D. ROKSANDIĆ, 2009., „Kako čitati Luju Matutinovića“, predgovor *Ogleda o Ilirskim provincijama i Crnoj Gori* Luje Matutinovića, Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
- A. SOBOUL, 1989., *Francuska revolucija: (historijski pregled)*, Naprijed, Zagreb
- J. ŠIDAK, 1990., *Hrvatski narodni preporod – Ilirski pokret*, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
- O. ŠOJAT, 1970., „O dvjema kajkavskim revolucionarnim pjesmama s kraja osamnaestog stoljeća“, *Croatica*, I, sv. 1, Zagreb, 1970., str. 211-237
- „Uspomene iz francuske revolucije u Petrinji“, 1907., *Banovac, List za pouku, trgovinu, obrt i gospodarstvo*, 28. IX.
- G. VIDAN, 1991., „Neposredni odjeci Francuske revolucije i jakobinstva u južnoslavenskim zemljama“, *Francuska revolucija – ljudska prava i politička demokracija nakon dvjesto godina*, ur. E. Pusić, Globus, Zagreb, str. 479-495
- G. VIDAN, 1996., „Tragom „francuske punte“ u hrvatskoj pučkoj i prigodnoj književnosti (Fragmenti o Francuskoj revoluciji)“, *Dubrovačka Republika i Francuska revolucija*, ur. M. Foretić, Matica Hrvatska, Dubrovnik, str. 33-58
- Z. VINCE, 2002., *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb
- N. VISKOVIĆ, 1991., *Tumačenja Francuske revolucije*, „Francuska revolucija – ljudska prava i politička demokracija nakon dvjesto godina“, ur. E. Pusić, Globus, Zagreb, 289-307
- M. VRHOVAC, 1987., *Dnevnik – Diarium*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987.

Ivan Vekić

University of Zadar

Department of History

The attitude towards the French revolution in the disunited Croatian states

Abstract

The attitude towards the French revolution in the disunited Croatian states could be somewhat evaluated as dependant on the economic situation and the development of a region in particular. In the more stable continental Croatia we thus keep primarily track of the

negative verbal and literary reactions of the Croatian classes on the collapse of the feudal system in France, while in the poorly developed Dalmatia, the villagers literally set on the supporters of the Revolution, who are often considered as the main cause of their predicaments. The dechristianization of France and the execution of Louis XVI. in the Dalmatian region, greatly due to the famous proclamation by the friar Andrija Dorotić, are revealed as the main cause for such reactions from the villagers. In both regions, as well as in the Republic of Ragusa, individual instances of the supporters of revolutionary ideas are singled out, either by the names as famous activists, or often as anonymous authors of pro-revolutionary texts or poems. Among the supporters of the Revolution in Croatia Proper rare followers of the Hungarian abbot Ignac Martinovics are singled out. In those places in which they are active, they are treated with hostility, although, for example, the Croatian nobility does not stand out in anti-French military operations in which the burden is laid mostly on the Croatian borderers. In the Republic of Ragusa among the more interesting cases is the one of the liberal nobleman Tome Baseljic who, although becoming more appalled by the revolutionary violence over time, supports the fundamental ideas of the French revolution. The central motive of the Ragusian anti-French poetry is equal to the one of the poetry of other Croatian states – challenging the ideas of democracy and emphasizing the plight of the Church and the kings of France. It might be indeed possible to read through the poetry the reactions of the people from the „lower“ strata on the conditions caused by the war and thus created everyday hardships.